

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่องการเป็นพลเมืองดิจิทัลของประชาชนในพื้นที่เทศบาลนครหาดใหญ่และเทศบาลนครสงขลา ผู้วิจัยได้ทบทวนทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- 2.1 หลักการของระบอบประชาธิปไตย
- 2.2 แนวคิดเรื่องความเป็นพลเมือง
- 2.3 การศึกษาเรื่องพลเมือง
- 2.4 คุณสมบัติการเป็นพลเมืองที่ดีตามวิถีประชาธิปไตย
- 2.5 แนวคิดความเป็นพลเมืองดิจิทัล
- 2.6 คุณลักษณะที่ดีของพลเมืองดิจิทัล
- 2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 หลักการของระบอบประชาธิปไตย

หลักประชาธิปไตย (Democracy) หมายถึง ความศรัทธาในการพัฒนาตามแนวทางของระบอบประชาธิปไตย และมีความเชื่อว่า คนทุกคนย่อมมีสิทธิและสามารถที่จะกำหนดวิถีการดำรงชีวิตของตนเองไปในทิศทางที่ตนต้องการด้วยความสมัครใจ โดยทั่วไปแล้วหลักประชาธิปไตยจะเป็นเรื่องที่เน้นถึงเรื่องความยุติธรรม (justice) การมีเหตุผล (reason) การมีเมตตาธรรม (compassion) การมีศรัทธาในตัวมนุษยชาติ (faith in man) และการเคารพในเกียรติภูมิแห่งมนุษยชน (human dignity) นอกจากนี้ องค์ประกอบของหลักประชาธิปไตยที่สำคัญ ๆ ก็คือ การเลือกตั้ง การปกครองโดยเสียงข้างมาก สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค

2.1.1 ระบอบประชาธิปไตย

ระบอบประชาธิปไตย คือ ระบอบการปกครองตนเองของประชาชน โดยผ่านการเลือกสมาชิกผู้แทนราษฎรไปบริหารและดูแลเรื่องกฎหมาย เพื่อผลประโยชน์ของประชาชนส่วนใหญ่และ

โดยการตรวจสอบควบคุมดูแลของประชาชนโดยตรงหรือการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน เช่น การยื่นเสนอหรือแก้ไขกฎหมาย การยื่นถอดถอนนักการเมืองที่ประพฤติมิชอบ การแสดงความคิดเห็นในการทำประชาพิจารณ์ การออกเสียงในการทำประชามติระบอบประชาธิปไตย ระบอบนี้มีลักษณะเด่นอยู่ที่การแข่งขันอย่างเสรีระหว่างกลุ่มหรือพรรคการเมืองต่าง ๆ เพียงเพื่อให้ได้รับความไว้วางใจจากประชาชนส่วนมากในประเทศให้เป็นรัฐบาล ทำหน้าที่บริหารกิจการต่าง ๆ ของประเทศตามนโยบายที่กลุ่มหรือพรรคนั้นได้วางไว้ล่วงหน้า ลักษณะเด่นดังกล่าวนี้จะดำรงอยู่ได้ตลอดไปถ้ากลุ่มหรือพรรคการเมืองนั้น ๆ ยึดหลักการประชาธิปไตยเป็นหลักในการต่อสู้แข่งขันทางการเมืองการปกครอง

2.1.2 ข้อดีและข้อเสียของระบอบประชาธิปไตย

ข้อดีของระบอบประชาธิปไตย ที่ควรกล่าวถึงมีดังนี้

1) เปิดโอกาสให้ประชาชน ส่วนข้างมากดำเนินการปกครองประเทศ โดยประชาชนส่วนข้างน้อยมีสิทธิที่จะดำรงอยู่และทำการคัดค้านการปกครองของฝ่ายข้างมากได้ ข้อดีข้อนี้มีส่วนทำให้เกิดผลดีต่อประเทศชาติโดยรวม เนื่องจากการตัดสินใจทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยฝ่ายเสียงข้างมากนั้นย่อมจะมีความถูกต้องมากและผิดพลาดน้อย ขณะเดียวกันฝ่ายเสียงข้างน้อยจะคอยเป็นกระจกเงาและท้วงติงผลเสียที่จะต้องป้องกันมิให้เกิดขึ้นตลอดเวลา

2) เปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนใช้สิทธิเสรีภาพได้อย่างเสมอหน้ากัน ตัวอย่างเช่น ไม่ว่าจะเป็นคนมั่งมีหรือยากจน มีสิทธิที่จะรวมตัวกันเป็นพรรคการเมืองและสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและประธานาธิบดี ซึ่งทำให้ประชาชนมีโอกาสเลือกคนดีและมีความสามารถเข้าดำรงตำแหน่งดังกล่าว

3) ถือกฎหมายเป็นมาตรฐานในการดำเนินการปกครอง โดยใช้กฎหมายบังคับแก่ทุกคน ไม่ว่าจะเป็นคนมั่งมีหรือยากจน ไม่ว่าจะเป็นข้าราชการหรือประชาชน ยังผลให้ทุกคนเสมอหน้าโดยกฎหมาย

4) ช่วยระงับความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลกับประชาชน และระหว่างประชาชนด้วยกันเอง โดยสันติวิธี โดยมีศาลเป็นผู้พิจารณาพิพากษาคดีต่าง ๆ ให้เป็นไปตามกฎหมาย ซึ่งช่วยทำให้ประชาชนอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ โดยมีกฎหมายเป็นกรอบของความประพฤติของทุกคน

ข้อเสียของระบอบประชาธิปไตย ที่ควรกล่าวถึงมีดังนี้

1) มีความล่าช้าในการตัดสินใจทำการต่าง ๆ เนื่องจากต้องมีการปรึกษาหารือและผ่านขั้นตอนมาก เช่นการตรา กฎหมายแต่ละฉบับต้องใช้เวลาบางครั้งหลายวัน หลายสัปดาห์ หรือหลายเดือน เนื่องจากต้องมีการอภิปรายกันในสภา และแก้ไขปรับปรุงกันมากกว่าจะประกาศใช้บังคับเป็นกฎหมาย ด้วยเหตุนี้ผู้นำของประเทศที่กำลังพัฒนาซึ่งมีปัญหาที่จะต้องแก้ไขโดยรีบด่วน จึงมักจะคิดว่าระบอบประชาธิปไตยไม่เหมาะสมกับประเทศของตน

2) ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการดำเนินการปกครองมาก ตัวอย่างเช่น ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั่วประเทศ หรือเลือกตั้งประธานาธิบดีแต่ละครั้ง ต้องใช้เงินทองเป็นจำนวนมาก ซึ่งผู้นำประเทศที่กำลังพัฒนามักคิดว่าประเทศของตนยากจนเกินไปที่จะใช้ระบอบประชาธิปไตยได้

3) อาจนำไปสู่ความสับสนวุ่นวายได้ ถ้าประชาชนส่วนมากในประเทศที่ใช้ระบอบประชาธิปไตย ไม่รู้จักใช้สิทธิเสรีภาพให้อยู่ภายในกรอบของกฎหมาย ซึ่งอาจทำให้ประเทศชาติเจริญช้าลงอีก ด้วยเหตุนี้ผู้นำของประเทศที่กำลังพัฒนาบางประเทศ จึงคิดว่าระบอบประชาธิปไตยไม่เหมาะสมกับประเทศของตน เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่พร้อมที่จะปกครองในระบอบประชาธิปไตย

ระบบการปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้น คือการที่ปกครองโดยอำนาจของคนในประเทศ ทุกคนจะมีสิทธิเสรีภาพในการตัดสินใจ มีความเท่าเทียมกันในด้านการเลือกตั้ง การรักษาพยาบาล และการศึกษา รวมถึงการดำเนินธุรกิจหรืออาชีพเลี้ยงตนเอง ตัวแทนที่จะเข้ามาบริหารประเทศนั้นจะต้องมาจากการเลือกตั้งของประชาชนเพราะคนที่เข้ามาเป็นตัวแทนนั้นจะต้องเป็นตัวแทนของประชาชนที่เข้ามาบริหารประเทศ เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของคนในชาติ และประชาชนทุกคนสามารถตรวจสอบผู้แทนเหล่านั้นได้โดยไม่มีเงื่อนไข

ระบอบประชาธิปไตย อยู่บนรากฐานหลักการที่สำคัญ 5 ประการ คือ

1. หลักการอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน ประชาชนแสดงออกซึ่งการเป็นเจ้าของโดยใช้อำนาจที่มีตามกระบวนการเลือกตั้งอย่างอิสระและทั่วถึงในการให้ได้ว่าซึ่งตัวผู้ปกครองและผู้แทนของตน รวมทั้งประชาชนมีอำนาจในการคัดค้านและถอดถอน ผู้ปกครองและผู้แทนที่ประชาชนเห็นว่าบริหารประเทศในทางที่ไม่ถูกต้องและเป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม เช่น มีพฤติกรรมร่ำรวยผิดปกติ

2. หลักเสรีภาพ ประชาชนทุกคนมีความสามารถในการกระทำ หรือดเว้นการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่บุคคลต้องการตราบเท่าที่การกระทำของเขานั้นไม่ไปละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น หรือละเมิดต่อความสงบเรียบร้อยของสังคมและความมั่นคงของประเทศชาติ

3. หลักความเสมอภาค การเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนสามารถเข้าถึงทรัพยากรและคุณค่าต่างๆของสังคมที่มีอยู่จำกัดอย่าง เท่าเทียมกัน โดยไม่ถูกกีดกันด้วยสาเหตุแห่งความแตกต่างทางชั้นวรรณะทางสังคม ชาติพันธุ์วัฒนธรรมความเป็นอยู่ ฐานะทางเศรษฐกิจ หรือด้วยสาเหตุอื่น

4. หลักการปกครองโดยกฎหมายหรือหลักนิติธรรม การให้ความคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนทั้งในเรื่องสิทธิเสรีภาพในทรัพย์สิน การแสดงออก การดำรงชีพ ฯลฯ อย่างเสมอหน้ากัน โดยผู้ปกครองไม่สามารถใช้อำนาจใด ๆ ละเมิดเพิกถอนสิทธิ เสรีภาพของประชาชนได้และไม่สามารถใช้อิทธิพลอยู่นอกกฎหมาย หรือเหนือกว่าประชาชนคนอื่น ๆ ได้

5. หลักการเสียงข้างมาก (Majority rule) ควบคู่ไปกับการเคารพในสิทธิของเสียงข้างน้อย (Minority Rights) การตัดสินใจใด ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อประชาชนหมู่มาก ไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้งผู้แทนของประชาชนเข้าสู่ระบบการเมือง การตัดสินใจของฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร หรือฝ่ายตุลาการ ย่อมต้องถือเอาเสียงข้างมากที่มีต่อเรื่องนั้น ๆ เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจเลือก โดยถือว่าเสียงข้างมากเป็นตัวแทนที่สะท้อนความต้องการหรือข้อเรียกร้องของประชาชนหมู่มาก หลักการนี้ต้องควบคู่ไปกับการเคารพและคุ้มครองสิทธิเสียงข้างน้อยด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นหลักประกันว่าฝ่ายเสียงข้างมากจะไม่ใช้วิธีการพวกมากลากไป ตามผลประโยชน์ความเห็นหรือกระแสนิยมของพวกตนอย่างสุดโต่งแต่ต้องดำเนินการเพื่อประโยชน์ของประชาชนทั้งหมด เพื่อสร้างสังคมที่ประชาชนเสียงข้างน้อย รวมทั้งชนกลุ่มน้อย และผู้ด้อยโอกาสต่าง ๆ สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข โดยไม่มีการเอาเปรียบกันและสร้างความขัดแย้งในสังคมมากเกินไป ค่านิยม ทศนคติที่ส่งเสริมประชาธิปไตยระบอบประชาธิปไตย นอกจากจะเป็นระบอบการเมืองแล้ว ยังเป็นระบอบเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมด้วย ดังนั้นจึงไม่ใช่อยู่ที่ รัฐธรรมนูญ กฎหมาย การเลือกตั้ง และการต่อรองทางการเมืองเท่านั้นหากอยู่ที่สมาชิกในสังคมจะต้องช่วยกันหล่อหลอม สร้างค่านิยม วิถีชีวิต ที่เป็นประชาธิปไตยมาตั้งแต่ในครอบครัว โรงเรียน ที่ทำงาน ชุมชน เพื่อจะนำไปสู่หรือการปกป้องระบอบประชาธิปไตยทั้งทางการเมืองเศรษฐกิจและสังคม

2.2 แนวคิดเรื่องความเป็นพลเมือง

คำว่า “พลเมือง” มาจากคำภาษาอังกฤษ คือ citizen หากต้องการศึกษาเรื่องของความเป็นพลเมือง จะเรียกว่า Citizenship นักวิชาการหลายคนได้ให้ความหมายของความเป็นพลเมืองแตกต่างกัน ดังนี้

ริชาร์ด เบลามี (Richard Bellamy) ได้ให้ความหมายของความเป็นพลเมืองไว้ว่า “ความเป็นพลเมืองตามจารีตแล้วชี้ถึงชุดของปฏิบัติการทางการเมืองที่เกี่ยวข้องสิทธิสาธารณะบางรูปแบบ และหน้าที่ที่สัมพันธ์กับชุมชนทางการเมืองที่เกี่ยวข้องนั้น

เอนเจลา เวนท์ซ์ ฟอลคอนเนอร์ (Angela Wentz Faulconer) ให้ความเห็นว่า ความเป็นพลเมือง คือการมีจริยธรรมแบบพลเมืองที่ต้องมีในประชาธิปไตยเสรี

จะเห็นว่าพลเมืองมีความหมายในหลายแง่มุม และมีการนำไปใช้เทียบ กับคำอื่น ๆ อาทิ ประชากร ประชาชน ปวงชน และราษฎร ฯลฯ แต่หากพิจารณา ให้ละเอียดจะสามารถทำความเข้าใจความหมายของคำต่าง ๆ ที่คล้ายกัน ได้ดังนี้

ประชาชน หมายความว่า คนทั่วไป คนของประเทศ ซึ่งไม่ใช่ผู้ปกครอง เป็นสามัญชนอยู่ภายใต้รัฐ เช่น ประชาชนทุกคนมีหน้าที่ต้องรู้กฎหมาย ใครจะปฏิเสธว่าไม่รู้ไม่ได้

ประชากร หมายถึง คนโดยทั่วไป โดยมักใช้ในกรณีพิจารณาถึงจำนวนราษฎร คำว่า “ราษฎร” เป็นคำเก่าแก่ที่มีใช้กันมานาน ในกฎหมาย สมัยกรุงศรีอยุธยาและกฎหมายตราสามดวง ก็มีการใช้คำว่า “ราษฎร” หมายถึง คนโดยทั่วไป

ราษฎร หมายถึงคนของรัฐ หรือสามัญชน เป็นคำที่ใช้ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 เนื่องจากสังคมไทย สมัยโบราณ ประชาชนเป็นไพร่หรือทาสเกือบทั้งหมด ช่วงรัชกาลที่ 5 ได้มีการเปลี่ยนแปลงการบริหารราชการแผ่นดินครั้งใหญ่และได้ทำการเลิกทาสเลิกไพร่ ทำให้ประชาชนเหล่านั้นกลายเป็นราษฎรหรือเสรีชนที่ไม่ต้องเป็นข้ารับใช้มูลนาย และมีสถานะทางกฎหมายเท่าเทียมกัน จึงเรียกอดีตไพร่ ทาส ขุนนาง รวมทั้งชนชั้น ใหม่ ๆ ว่า “ราษฎร” ในความหมายของผู้ที่ต้องเสียภาษีให้กับรัฐและต้องปฏิบัติตาม กฎหมายของบ้านเมืองเช่นเดียวกันหมด ปัจจุบันคำว่า ราษฎรและประชาชน มีความหมายเกือบจะเหมือนกัน แต่ประชาชนสื่อถึงการเป็นเจ้าของประเทศและเจ้าของอำนาจอธิปไตยมากกว่าราษฎร ส่วนราษฎรมีนัยของคนที่ยากไร้เปรียบคนที่ด้อยกว่าอยู่ด้วย และมีนัยความหมาย เป็นทางนัยน้อยกว่าคำว่า “ประชาชน” เช่น แม้เราจะเป็นราษฎรธรรมดาแต่ถ้าผู้บริหารประเทศคดโกงฉ้อราษฎ์บังหลวง เราก็ต้องไปคัดค้าน ที่ผ่านมาข้าราชการมักจะกดขี่ ราษฎรดังนั้น

ราษฎรแปลว่าคนของรัฐเดิม หมายถึงสามัญชน คือคนที่ไม่ใช่ขุนนาง โดยทั่วไปมักหมายถึง คนธรรมดา หมู่คนที่มิใช่ข้าราชการ รายละเอียดแสดงในตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 การเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างความเป็นราษฎรและความเป็นพลเมือง

ความเป็นราษฎร	ความเป็นพลเมือง
- ปฏิบัติตนตามหน้าที่ที่เท่ากัน เช่น เสียภาษี ปฏิบัติตามกฎหมาย	- นอกจากเสียภาษีและปฏิบัติตามกฎหมาย แล้ว ต้องมีสำนึกในทางการเมือง อย่างน้อยต้องไปใช้สิทธิเลือกตั้ง หรือ มากกว่านั้น คือแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ ต่อบ้านเมืองใช้สิทธิเข้าร่วมการทำกิจกรรม ต่าง ๆ ร่วมกับรัฐ
- ยอมรับกฎหมาย นโยบายกิจการกิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐ	- มีอิสรภาพ ศักดิ์ศรีมีความเท่าเทียมกับ ผู้อื่น ให้ความสนใจต่อส่วนรวม มีบทบาท และมีส่วนร่วมทางการเมือง
- ไม่กระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมทางการเมืองหรือกิจกรรมสาธารณะ แต่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้	- เคารพตนเองและเคารพสิทธิของผู้อื่น เป็นเจ้าของชีวิตตนเอง ไม่อยู่ใต้ระบบอุปถัมภ์หรืออิทธิพลอำนาจของใคร
- คิดว่าตนเองเป็นผู้้น้อย ต้องคอยรับการอุปถัมภ์จากผู้ใหญ่	- ไม่ตกอยู่ใต้อิทธิพลของพรรคการเมือง และนักการเมืองไม่รับเงินหรือความช่วยเหลือที่ได้มาอย่างไม่ถูกต้อง ไม่ซื้อสิทธิ ไม่ขายเสียง
	- เป็นฝ่ายรุกเพื่อเรียกร้องกฎหมาย นโยบาย หรือกิจการที่ตนเองเห็นพ้อง
	- เอาใจใส่ แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับ การทำงานของรัฐบาล ตรวจสอบ ร้องเรียน เมื่อมีการดำเนินนโยบายผิดพลาด รู้สึกเดือดร้อน เมื่อรัฐบาลทำเรื่องไม่ดี ทำงานผิดพลาด หรือดำเนินนโยบายผิดพลาด
	- สามารถแก้ปัญหาส่วนรวมเบื้องต้นได้ โดยไม่ต้องรอแต่รัฐบาลมาแก้ไขให้

กล่าวโดยสรุป “พลเมือง” มีความแตกต่างจากคำว่า “ประชาชน” และ “ราษฎร” ตรงที่ว่า พลเมืองจะแสดงออกถึงความกระตือรือร้นในการรักษาสิทธิต่าง ๆ ของตน รวมถึงการมีส่วนร่วมทางการเมือง โดยการแสดงออกซึ่งสิทธิเสรีภาพ ในการแสดงความคิดเห็น ความเป็นพลเมือง (Citizenship) มีความหมายที่สะท้อนให้เห็นถึงบทบาท หน้าที่และความรับผิดชอบของสมาชิกทางสังคมที่มีต่อรัฐต่างจากคำว่า “ประชาชน” ที่กลายเป็นผู้รับคำสั่งทำตามผู้อื่น ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญจึงอยู่ที่การเปลี่ยน ให้ประชาชนคนธรรมดา กลายเป็นพลเมืองที่มีสิทธิกำหนดทิศทางของประเทศได้

2.3 การศึกษาเรื่องพลเมือง

การศึกษาเรื่องพลเมือง หรือพลเมืองศึกษา (Civic Education) หมายถึง การจัดการศึกษา และประสบการณ์เรียนรู้ เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดีของประเทศ มีความภาคภูมิใจในความเป็นพลเมืองตนเอง มีสิทธิมีเสียง สนใจต่อส่วนรวม และมีส่วนร่วมในกิจการบ้านเมือง ตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย หรือการเรียนรู้เกี่ยวกับรัฐบาล รัฐธรรมนูญ กฎหมาย ระบบการเมือง การปกครอง สิทธิและความรับผิดชอบของพลเมือง ระบบการบริหารจัดการสาธารณะและระบบตุลาการ

คำว่า “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตย ประกอบด้วยลักษณะ 6 ประการ (ปริญญาดานภูมิตรกุล, 2555) คือ

1) มีอิสรภาพและพึงตนเองได้หมายความว่า ประชาธิปไตย คือระบอบการปกครองที่ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดในประเทศ ประชาชนจึงมีฐานะเป็นเจ้าของประเทศ เป็นเจ้าของชีวิต และมีสิทธิเสรีภาพในประเทศของตนเอง ระบอบประชาธิปไตยจึงทำให้เกิดหลักสิทธิเสรีภาพ และทำให้ประชาชน มีอิสรภาพ คือเป็นเจ้าของชีวิตตนเอง “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตยจึงเป็นไท คือ เป็นอิสระชนที่พึงตนเองและสามารถรับผิดชอบตนเองได้และไม่ยอมตกอยู่ภายใต้อิทธิพลอำนาจ หรือ “ระบบอุปถัมภ์” ของผู้ใด

2) เห็นคนเท่าเทียมกัน หมายความว่า ประชาธิปไตยคือระบอบ การปกครองที่อำนาจสูงสุดในประเทศเป็นของประชาชน ดังนั้น ไม่ว่าประชาชน จะแตกต่างกันอย่างไรทุกคนล้วนแต่เท่าเทียมกันในฐานะที่เป็นเจ้าของประเทศ “พลเมือง” จึงต้องเคารพหลักความเสมอภาคและจะต้องเห็นคนเท่าเทียมกัน คือ เห็นคนเป็น แนวระนาบ (Horizontal) เห็นตนเท่าเทียมกับคนอื่น ทุกคนล้วนมีศักดิ์ศรีของความเป็นเจ้าของประเทศ อย่างเสมอกัน ถึงแม้จะมีการพึงพาอาศัยแต่จะเป็นไปอย่างเท่าเทียม

3) ยอมรับความแตกต่าง หมายความว่า ประชาธิปไตย คือ ระบอบการปกครองที่ประชาชนเป็นเจ้าของประเทศ ประชาชนจึงมีเสรีภาพ ระบอบ ประชาธิปไตยจึงให้เสรีภาพและยอมรับความหลากหลายของประชาชน ประชาชน จึงแตกต่างกันได้ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเลือกอาชีพ วิถีชีวิต ความเชื่อทางศาสนา หรือความคิดเห็นทางการเมือง ดังนั้น เพื่อมิให้ความแตกต่างนำมาซึ่งความแตกแยกในสังคม “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตยจึงต้องยอมรับและเคารพความแตกต่าง ของกันและกัน เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันได้และจะต้องไม่มีการใช้ความรุนแรงต่อผู้ที่เห็นแตกต่างไปจากตนเอง

4) เคารพสิทธิผู้อื่น หมายความว่า ในระบอบประชาธิปไตยทุกคน เป็นเจ้าของประเทศทุกคนจึงมีสิทธิแต่ถ้าทุกคนใช้สิทธิโดยคำนึงถึงแต่ประโยชน์ของตนเอง หรือเอาแต่ความคิดของตนเองเป็นที่ตั้ง โดยไม่คำนึงถึงสิทธิผู้อื่น หรือไม่สนใจว่าจะเกิดความเดือดร้อนแก่ผู้ใด ย่อมจะทำให้เกิดการใช้สิทธิที่กระทบซึ่งกันและกัน สิทธิในระบอบประชาธิปไตยจึงจำเป็นต้องมีขอบเขตคือ มีสิทธิและใช้สิทธิได้เท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิผู้อื่น “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตยจึงต้องเคารพสิทธิผู้อื่น และจะต้องไม่ใช้สิทธิเสรีภาพของตนไปละเมิดสิทธิของผู้อื่น

5) รับผิดชอบต่อสังคม หมายความว่า ประชาธิปไตยมิใช่ระบอบการปกครองตามอำเภอใจ หรือใครอยากจะทำอะไรก็ทำโดยไม่คำนึงถึงส่วนรวม ดังนั้น “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตยยังจะต้องใช้สิทธิเสรีภาพของตน โดยรับผิดชอบต่อสังคมด้วย ด้วยเหตุที่สังคมหรือประเทศชาติมิได้ดีขึ้นหรือแย่ลงโดยตัวเอง หากสังคมจะดีขึ้นได้ก็ด้วยการกระทำของคนในสังคม

6) เข้าใจระบอบประชาธิปไตยและมีส่วนร่วม หมายความว่า ประชาธิปไตยคือการปกครองโดยประชาชน ใช้กติกาหรือกฎหมายที่มาจากประชาชน หรือผู้แทนประชาชน ระบอบประชาธิปไตยจะประสบความสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อมีพลเมืองที่เข้าใจหลักการพื้นฐานของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยตามสมควร ทั้งในเรื่องหลักประชาธิปไตยหรือการปกครองโดยประชาชน และหลักนิติรัฐหรือ การปกครองโดยกฎหมายถ้ามีความขัดแย้งก็เคารพกติกาและใช้วิถีทางประชาธิปไตย ในการแก้ปัญหาโดยไม่ใช้กำลังหรือความรุนแรง

ผู้วิจัยได้ศึกษานิยามพลเมืองและคุณสมบัติของความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยเพื่อนำมาใช้ในงานวิจัย ดังต่อไปนี้

ความเป็นพลเมือง (Citizenship) หมายถึงการเป็นสมาชิกของชุมชนทางการเมือง (Political Community) เช่น เมือง (City) หรือ รัฐชาติ (Nation-State) โดยมีสิทธิและหน้าที่ซึ่งมา กับความเป็นพลเมือง (พจนานุกรม ชุมพล, ม.ร.ว. และ เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา, บรรณาธิการ, 2551: 24)

ส่วนคำว่า “จิตสำนึกพลเมือง (Civic Mindedness)” เป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกับ

การมีส่วนร่วมของพลเมือง (Civic Participation) ความรับผิดชอบของพลเมือง (Civic Responsibility) และความผูกพันของพลเมือง (Civic Engagement) โดยภาพรวมแล้ว หมายถึง ความรู้สึกภายในด้านการมีจิตอาสาเพื่อชุมชน หรือความรู้สึกรับผิดชอบต่อชุมชน จัดเป็นทุนทางสังคมที่จะทำให้คนมีความไว้วางใจและร่วมมือกัน ดังนั้น จิตสำนึกพลเมืองจึงมีคุณค่า เพราะจะทำให้สังคมและประชาธิปไตยเกิดความเข้มแข็งได้ (Hua, C. W. & Wan, K. E., 2011)

Smart, D., et al (2000) อธิบายว่า จิตสำนึกพลเมือง (Civic Mindedness) หมายถึง ทัศนคติและพฤติกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม โดยมุ่งเน้นไปที่ประเด็นเกี่ยวกับชุมชนและการเมือง เป็นความรับผิดชอบต่อตนเองที่จะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมและอุทิศชีวิตให้แก่การเมืองและชุมชนของตนเอง นอกจากนี้ยังมองว่าเป็นทุนทางสังคมที่จะทำให้เกิดประโยชน์ด้านความไว้วางใจและการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนในชุมชน

คณะอนุกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง ด้านพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดี (2554: 14) ได้นิยาม “พลเมือง” ไว้ว่า พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย แตกต่างจากพลเมืองของระบอบอื่นที่พลเมืองจะมี “คุณสมบัติ” อย่างเป็นทางการโดยผู้มีอำนาจประสงค์จะให้ เป็น ขณะที่ระบอบประชาธิปไตย เจ้าของอำนาจสูงสุดคือประชาชน ดังนั้น ประชาชนซึ่งเป็นเจ้าของอำนาจ จึงกำหนดชีวิตตนเองได้ “ประชาชน” ในระบอบประชาธิปไตย จึงแตกต่างหลากหลายได้ เมื่อแตกต่างหลากหลายได้ จึงต้องเคารพซึ่งกันและกัน และใช้กติกาในการแก้ปัญหา จึงจะสามารถอยู่ร่วมกันและปกครองกันตามวิถีทางประชาธิปไตยได้

ดังนั้น “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตย จึงหมายถึง สมาชิกของสังคมที่มีอิสรภาพ และพึ่งตนเองได้ ใช้สิทธิเสรีภาพโดยควบคู่กับความรับผิดชอบ เคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น เคารพความแตกต่าง เคารพหลักความเสมอภาค เคารพกติกา ไม่แก้ปัญหาด้วยความรุนแรง ตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ร่วมรับผิดชอบต่อสังคม มีจิตสาธารณะ และกระตือรือร้นที่จะรับผิดชอบต่อหรือร่วมขับเคลื่อนสังคม และแก้ปัญหาสังคมในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ในครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับประเทศ ระดับอาเซียน และระดับประชาคมโลก

ปริญญญา เทวานฤมิตรกุล (2555: 29-30) ได้อธิบายความสำคัญของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยว่า การปกครองในระบอบประชาธิปไตย ไม่เพียงแต่จะต้องมีกติกาหรือรัฐธรรมนูญที่กำหนดรูปแบบหรือระบบที่ใช้ในการปกครองประเทศ สิ่งสำคัญไม่น้อยไปกว่ากันก็คือ คนหรือ

ประชาชน ซึ่งเป็นเจ้าของประเทศ ที่มีสิทธิเสรีภาพในประเทศอย่างเสมอภาคกัน โดยจะต้องมีความสามารถในการปกครองตนเอง ระบบประชาธิปไตยที่เป็นการปกครองโดยประชาชนหรือการปกครองที่ประชาชนปกครองตนเอง จึงจะประสบความสำเร็จได้

“พลเมือง” ของระบบประชาธิปไตย จึงไม่เหมือนกับ “พลเมือง” ของการปกครองระบอบอื่น กล่าวคือ พลเมืองของการปกครองระบอบอื่นจะมีคุณสมบัติอย่างไรวินิจฉัยอยู่กับผู้เป็นเจ้าของอำนาจของประเทศจะกำหนดให้เป็น ในขณะที่พลเมืองของระบบประชาธิปไตยจะต้องเป็นเจ้าของประเทศ จึงมีอิสรภาพในการเลือกวิถีชีวิตและมีสิทธิเสรีภาพอย่างเสมอภาคกัน แต่ถ้าทุกคนต่างใช้สิทธิเสรีภาพของตนโดยไม่รับผิดชอบ ไม่คำนึงถึงสิทธิของเจ้าของประเทศคนอื่น ไม่คำนึงถึงส่วนรวม หรือเห็นแต่ประโยชน์ของตนเอง สังคมย่อมวุ่นวาย มีแต่ปัญหา ประชาธิปไตยก็ย่อมไปไม่รอด เพราะประชาธิปไตยไม่ใช่ระบอบการปกครองตามอำเภอใจหรือใครอยากจะทำอะไรก็ทำโดยไม่คำนึงถึงส่วนรวม ดังนั้น อิสรภาพของพลเมืองจึงต้องควบคู่กับความรับผิดชอบต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม

โดยรวมแล้ว ความเป็นพลเมือง (Citizenship) ในระบบประชาธิปไตย (ปรีญญา เทวานฤมิตรกุล, 2555: 30) หมายถึง การเป็นสมาชิกของสังคมที่มีอิสรภาพควบคู่กับความรับผิดชอบต่อสังคม และมีสิทธิเสรีภาพควบคู่กับหน้าที่ โดยมีความสามารถในการยอมรับความแตกต่างและเคารพกติกาในการอยู่ร่วมกัน พร้อมทั้งมีส่วนร่วมต่อความเป็นไปและการแก้ปัญหาในสังคมของตนเอง

กล่าวโดยสรุป จากการศึกษาแนวคิดเรื่องพลเมืองในระบบประชาธิปไตย ผู้วิจัยได้กำหนดให้ “พลเมือง” หมายถึง สมาชิกของชุมชนหรือสังคมที่มีอำนาจในการปกครองตนเอง มีสิทธิเสรีภาพ หน้าที่ ความรับผิดชอบต่อและร่วมแก้ไขปัญหของสังคม ทั้งนี้ จะต้องมีความเคารพผู้อื่น และเคารพกฎกติกาที่ใช้ร่วมกันในสังคม

2.4 คุณสมบัติการเป็นพลเมืองที่ดี ตามวิถีประชาธิปไตย

คุณสมบัติของความเป็นพลเมือง ตามแนวคิดของ ถวิลวดี บุรีกุลและรัชต์ แสงมเหหมัต (2554) สามารถแบ่งได้เป็น

1. มีค่านิยมตามประเพณีนิยม (Traditional Values) ประกอบด้วย การเคารพผู้อาวุโสกว่า เสียสละเวลาทำงานเพื่อส่วนรวม การปฏิบัติตามกฎหมาย ปฏิบัติตามหลักศาสนา มีความภูมิใจในการเป็นคนไทย ทำงานที่สุจริตและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

2. มีความรู้เกี่ยวกับการเป็นพลเมือง (Civic knowledge) ประกอบด้วย การสามารถเปรียบเทียบนโยบายของพรรคและผู้สมัครของพรรคต่างๆ การมีความรอบรู้เรื่องประชาธิปไตย และระบบการเมืองการปกครองของประเทศต่าง ๆ และการเต็มใจและไม่หลีกเลี่ยงที่จะจ่ายภาษี

3. การมีส่วนร่วมทางการเมือง (Political Participation) ประกอบด้วย การออกไปใช้สิทธิเลือกตั้งเสมอ การเป็นสมาชิกกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ การเข้าร่วมชุมนุมเรียกร้อง การติดตามการทำงานของนักการเมือง และข้าราชการ

2.5 แนวคิดความเป็นพลเมืองดิจิทัล (Digital Citizenship)

โลกเปลี่ยนแปลงเร็วกว่าที่เคยเป็นมาเนื่องจากปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจซึ่งได้รับผลกระทบอย่างมากจากเทคโนโลยี ในขณะที่โลกดูเหมือนจะเล็กลงเนื่องจากการสื่อสารที่เพิ่มขึ้นและความไม่แข็งแรงของประชากรจากทั่วโลกสะท้อนให้เห็นถึงการโต้ตอบด้วยการใช้ข้อมูลมีมากขึ้น กิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมต้องอาศัยเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ความรู้เป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่งและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมก็ดูเหมือนเว็บ ในยุคดิจิทัลที่เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทสำคัญที่ทำให้การดำเนินชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งสร้างความท้าทายให้กับคนในสังคมทุกช่วงวัย สังคมดิจิทัลเป็นสังคมที่ทำให้มนุษย์แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เชื่อมโยง และผสมผสานกันด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศ ทำให้เทคโนโลยีเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะการติดต่อสื่อสาร การแลกเปลี่ยนข้อมูล หรือแม้แต่การทำธุรกรรมการเงิน เทคโนโลยีสารสนเทศจึงมีส่วนในการขับเคลื่อนให้เกิดเป็นสังคมดิจิทัล เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) เป็นเครื่องมือที่มีความสำคัญต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจดิจิทัล หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นเทคโนโลยีดิจิทัล ทั้งด้านอุปกรณ์และระบบเครือข่ายต่าง ๆ หากประชากรและภาคธุรกิจของประเทศสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีสารสนเทศได้เท่าไรยิ่ง แสดงให้เห็นว่าประเทศนั้น ๆ มีความพร้อมในการพัฒนาเศรษฐกิจดิจิทัล อันเป็นพื้นฐานสำคัญต่อความสามารถ ในการแข่งขันของประเทศในโลกยุคใหม่

2.5.1 พัฒนาการของสื่อสังคมออนไลน์

สื่อสังคมออนไลน์ (Social Media) หมายถึงสื่อดิจิทัลที่เป็นเครื่องมือในการปฏิบัติการทางสังคม (Social Tool) เพื่อใช้สื่อสารระหว่างกันเครือข่ายทางสังคม (Social Network) ผ่านทางเว็บไซต์และ โปรแกรมประยุกต์บนสื่อใด ๆ ที่มีการเชื่อมต่อกับอินเทอร์เน็ต โดยเน้นให้ผู้ใช้ทั้งที่เป็นผู้ส่งสารและผู้รับสารมีส่วนร่วม (Collaborative) อย่างสร้างสรรค์ ในการผลิตเนื้อหาขึ้นเอง (User-Generate Content: UGC) ในรูปของข้อมูล ภาพ และเสียง โดยที่เครือข่ายสังคมออนไลน์ มักนำมาใช้ดำเนินงานหรือกิจกรรมต่าง ๆ โดยมีบุคคลหรือหน่วยงานต่าง ๆ ร่วมกันเป็นเครือข่ายเพื่อใช้ทรัพยากรร่วมกัน แลกเปลี่ยน แบ่งปันทรัพยากร ข้อมูล ข่าวสาร ฯลฯ ปัจจุบันคาดว่า ระบบเครือข่ายบนโลกออนไลน์ (Social Network) เป็นการติดต่อสื่อสารผ่านอินเทอร์เน็ต ซึ่งปัจจุบันบริการเครือข่ายอินเทอร์เน็ตมีการนำมาใช้ในการสื่อสารระหว่างบุคคล เพื่อการ สื่อสารทางธุรกิจ หรือการสื่อสารของหน่วยงานราชการ ตลอดจนองค์กรต่าง ๆ มีลักษณะเป็นการสื่อสารแบบสองทางที่มีรูปแบบการทำงานในลักษณะออนไลน์และสามารถที่จะใช้สร้างและเพิ่มเติมเนื้อหาได้ สื่อสังคมออนไลน์จึงเป็นช่องทางการสื่อสารอีกช่องทางหนึ่งที่หน่วยงานราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ และ หน่วยงานของเอกชนในทุกหน่วยงาน สามารถจะนำมาใช้ในการติดต่อสื่อสารกับบุคคลต่าง ๆ ได้ เพื่อเผยแพร่ข้อมูล การให้ความรู้ รวมทั้งเป็นการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ และใช้ติดต่อสื่อสารกับสาธารณะ ซึ่งกล่าวโดยทั่วไปแล้ว สื่อสังคมออนไลน์จึงมีทั้งข้อดีและข้อด้อย

ดังนั้นในฐานะที่หน่วยงานของรัฐเป็นองค์กรนิติบัญญัติ ในการนำมาใช้ควรที่จะกำหนดเงื่อนไขการใช้และข้อกำหนดความรับผิดชอบให้ชัดเจน นอกจากนี้ สื่อสังคมออนไลน์ ยังเป็นสื่อที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และเป็นสื่อที่มีการปรับปรุงแก้ไขข้อมูลได้ตลอดเวลา จำเป็นที่จะต้องติดตามความเคลื่อนไหวของเนื้อหาสาระอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนตอบข้อสงสัยอย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งต้องรักษาความเป็นกลาง และต้องไม่สร้างความแตกแยกในสังคมในการนำสื่อสังคมออนไลน์หลากหลาย ชนิดมาประยุกต์ใช้เพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารต่อสาธารณชนด้วยความรู้สึกลึกที่เป็นมิตรและเป็นประโยชน์ต่อสาธารณชน

สื่อสังคมออนไลน์ เป็นการให้บริการเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ที่ถูกนำมาใช้ในการสื่อสารระหว่างบุคคลเพื่อการสื่อสารทางธุรกิจ หรือการ สื่อสารของหน่วยงานราชการ ตลอดจนองค์กรต่าง ๆ การสื่อสารของสื่อสังคมออนไลน์ มีลักษณะเป็นการสื่อสารแบบสองทาง ซึ่งมีคุณลักษณะที่สำคัญ กล่าวคือ

- 1) มีรูปแบบการทำงานในลักษณะออนไลน์

2) สามารถที่จะใช้สร้างและเพิ่มเติมเนื้อหาได้ สื่อสังคมออนไลน์สามารถที่จะใช้งานผ่านเครื่องมือ อุปกรณ์การสื่อสารต่าง ๆ เช่นคอมพิวเตอร์ มือถือ แท็บเล็ต หรืออุปกรณ์อื่น ๆ ที่มีการเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตหรือเครือข่ายโทรศัพท์เคลื่อนที่

ดังนั้น สื่อสังคมออนไลน์จึงเป็นช่องทางการสื่อสารอีกช่องทางหนึ่งที่หน่วยงานราชการจะนำมาใช้ในการติดต่อสื่อสารกับบุคคลต่าง ๆ ได้ เช่น หน่วยงานของของรัฐสามารถนำมาใช้ในการแลกเปลี่ยนข้อมูลเกี่ยวข้องกับของรัฐ การเสนอกฎหมาย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับกระบวนการนิติบัญญัติ เป็นต้น สื่อสังคมออนไลน์ช่วยให้ผู้ใช้สามารถสื่อสารถึงกันได้ทันที และสามารถสื่อสารถึงกันแบบการสื่อสารสองทางได้ ทำให้มีการปฏิสัมพันธ์กันมากขึ้น อย่างไรก็ตามแม้ว่าสื่อสังคมออนไลน์จะสามารถสื่อสารแบบสองทาง แต่พบว่าปัจจุบันหน่วยงานของรัฐส่วนใหญ่นำมาใช้เป็นสื่อในการสื่อสารทางเดียวมากกว่า

พัฒนาการและชนิดของสื่อสังคมออนไลน์ นับแต่มีการพัฒนาเครือข่ายคอมพิวเตอร์ความเร็วสูงขึ้นในช่วงปลายทศวรรษ 1990 ทำให้เกิด เว็บไซต์ที่อนุญาตให้ผู้ใช้สร้างและนำเสนอเนื้อหาได้ด้วยตนเองบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตมากขึ้น เช่น ในปี 1997 Six Degrees.com เป็นเว็บไซต์แรกที่เป็นสื่อสังคมออนไลน์ที่มีให้บริการ และตั้งแต่ปี 2002 เป็นต้นมา ได้มีการสร้างและขยายจำนวนสื่อสังคมออนไลน์เพิ่มมากขึ้น โดยมีทั้งสื่อสังคมออนไลน์ที่เปิดกว้างแก่ทุกกลุ่มเป้าหมาย และเฉพาะกลุ่มผู้สนใจเฉพาะด้าน สื่อสังคมออนไลน์มีการขยายตัวการใช้งานหลากหลายมากขึ้น บางสื่อมีจำนวนผู้ใช้เป็นจำนวนเพิ่มมากขึ้น เช่น Facebook ในเดือนกันยายน 2560 พบว่ามีจำนวนผู้ใช้ทั่วโลก 1.19 พันล้านคน Twitter เดือนกันยายน 2560 มีจำนวนผู้ใช้มากกว่า 230 ล้านคน เป็นต้น

พื้นฐานการเกิด Social Media ก็มาจากความต้องการของมนุษย์หรือคนเราที่ต้องการติดต่อสื่อสารหรือมีปฏิสัมพันธ์กัน จากเดิมเรามีเว็บในยุค 1.0 ซึ่งก็คือเว็บที่แสดงเนื้อหาอย่างเดียวบุคคลแต่ละคนไม่สามารถติดต่อหรือโต้ตอบกันได้ แต่เมื่อเทคโนโลยีเว็บพัฒนาเข้าสู่ยุค 2.0 ก็มีการพัฒนาเว็บไซต์ที่เรียกว่า Web Application ซึ่งก็คือเว็บที่มีแอปพลิเคชันหรือโปรแกรมต่าง ๆ ที่มีการโต้ตอบกับผู้ใช้งานมากขึ้น ผู้ใช้งานแต่ละคนสามารถโต้ตอบกันได้ผ่านหน้าเว็บ สื่อสังคมออนไลน์ (Social Media) เป็นรูปแบบการสื่อสารข้อมูลที่มีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศ และการสื่อสารเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง โดยมีรูปแบบการสื่อสารที่หลากหลาย ทั้งในรูปแบบของการสร้างและการเผยแพร่ข้อมูล ปัจจุบันกระแสการใช้งานอินเทอร์เน็ตและโทรศัพท์ประเภทสมาร์ทโฟน และอุปกรณ์พกพา เช่น แท็บเล็ต ที่เพิ่มขึ้น ส่งผลให้มีการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์เพิ่มขึ้นตามไปด้วยในปัจจุบันประเทศกำลังมีการพัฒนาเป็น “ประเทศไทย 4.0” สื่อสังคมออนไลน์ (Social Media) สื่อ

ดิจิทัลที่เป็นเครื่องมือในการปฏิบัติการทางสังคม (Social Tool) “ดิจิทัล 4.0” และ “ดิจิทัลไทยแลนด์” จะส่งผลกระทบต่อชีวิตเราและประเทศไทยบางคนไทยมีชีวิตผูกติดกับดิจิทัลมานานแล้วไม่ว่าจะเป็นการใช้อินเทอร์เน็ต ซื้อขายออนไลน์ อีคอมเมิร์ซ ทำธุรกรรมการเงินผ่านแอปพลิเคชัน การสื่อสาร แต่เพียงเท่านั้นยังไม่พอที่จะพาสังคมไทยเข้าสู่ยุคดิจิทัล 4.0 ได้

หน่วยงานทั้งภาครัฐ และภาคเอกชน องค์กร หรือกลุ่มบุคคลได้นำสื่อสังคมออนไลน์มาใช้ประโยชน์ทั้งในการสื่อสารติดต่อกันภายในหน่วยงาน การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ และการติดต่อสื่อสารกับประชาชนมากขึ้น โดยเฉพาะของรัฐในฐานะองค์กรที่ใช้อำนาจนิติบัญญัติ โดยมีสมาชิกของรัฐ บุคลากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย ควรนำช่องทางการสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์มาประยุกต์ใช้ในการสื่อสารกับสาธารณชน โดยอาจนำไปใช้งานร่วมกับสื่อประชาสัมพันธ์ในรูปแบบเดิม เช่น สื่อสิ่งพิมพ์โทรทัศน์ วิทยุ เพื่อให้ข้อมูลและคำปรึกษาที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย การนำเสนอข้อมูล และเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ รวมทั้งการส่งเสริมธรรมาภิบาล ให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายมากขึ้นโดยเฉพาะกลุ่มคนรุ่นใหม่ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ของประชาชนโดยตรง ทำให้ติดต่อสื่อสารกับประชาชนได้โดยตรง และใกล้ชิดมากขึ้น

2.5.2 ปัจจัยที่มีผลส่งเสริมการใช้สื่อสังคมออนไลน์

ปัจจัยที่มีผลส่งเสริมให้มีการใช้สื่อสังคมออนไลน์เพิ่มขึ้น ได้แก่ปัจจัยดังต่อไปนี้

- 1) ปัจจัยทางด้านเทคโนโลยี ทั้งการเพิ่มขีดความสามารถของเครือข่าย การปรับปรุงพัฒนาโปรแกรม รวมทั้งการพัฒนาขีดความสามารถของคอมพิวเตอร์และมือถือให้มีประสิทธิภาพและใช้งานได้หลากหลายขึ้น
- 2) ปัจจัยทางสังคม ที่เกิดจากกลุ่มวัยรุ่นที่มีการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์เป็นจำนวนเพิ่มมากขึ้น
- 3) ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ได้แก่การซื้ออุปกรณ์คอมพิวเตอร์และซอฟต์แวร์เพิ่มขึ้น เนื่องมาจากการพัฒนาด้านเทคโนโลยีที่ส่งผลให้อุปกรณ์ต่างๆ มีประสิทธิภาพมากขึ้น ในขณะที่ราคาถูกลง รวมทั้งการให้ความสนใจต่อการนำสื่อสังคมออนไลน์ไปใช้ในเชิงธุรกิจมากขึ้น

2.5.3 ปัญหาของการใช้สื่อสังคมออนไลน์

ข้อมูลจากการสำรวจการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน พ.ศ. 2554 – 2557 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่ากลุ่มที่ใช้สื่อสังคมออนไลน์ส่วนใหญ่ยังคงเป็นกลุ่มวัยรุ่น แต่มี

การขยายตัวไปยังกลุ่มผู้สูงอายุมากขึ้นด้วย และจากการเปิดเผยสถิติภาพรวมสื่อดิจิทัลประจำปี 2018 หรือ The Digital 2018 global overview โดย Social Media Management Platform อย่าง Hootsuite และเอเจนซีระดับโลก We Are Social เผยข้อมูลน่าสนใจเมื่อพบว่าประเทศไทยติดอยู่ในอันดับที่ 8 ประเทศที่มีผู้ใช้ Facebook มากที่สุดในโลก โดย มีจำนวนคนไทยที่ใช้ Facebook ทั้งหมด 51 ล้านคน คิดเป็น 2% ของผู้ใช้ Facebook ทั้งหมดขณะที่เมื่อ จำแนกออกเป็นเมือง กรุงเทพฯ จะถือว่าเป็นเมืองที่มีผู้ใช้ Facebook มากที่สุดในโลก ด้วยจำนวนถึง 22 ล้าน คน หรือคิดเป็น 1% ของผู้ใช้ Facebook ทั่วโลก นอกจากนี้ในรายงานสถิติดังกล่าวยังระบุว่า ในปี 2560 จำนวนผู้ใช้ Facebook ในประเทศไทยเพิ่มขึ้นเป็น 48 ล้านราย จาก 47 ล้านรายในปี 2559 โดยส่วนมากเป็น กลุ่มคนที่มียุระหว่าง 22-40 ปี ส่วนกลุ่มวัยรุ่นจะเน้นการใช้แอปพลิเคชันอื่น ๆ อย่าง Instagram, Twitter, YouTube และ Line TV

ผลกระทบการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ในปัจจุบัน ส่งผลกระทบในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1) ด้านทัศนคติ ผู้ที่ใช้บริการเครือข่ายสังคมออนไลน์สำหรับการแลกเปลี่ยนข้อมูลและความรู้จะมีทัศนคติในด้านต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปและมีมุมมองที่หลากหลายเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากการได้รับข้อมูล สารสนเทศที่ทันสมัยอยู่เสมอ ซึ่งตรงกันข้ามกับบุคคลที่ไม่ได้ใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ มักจะปฏิเสธข้อมูล ใหม่ ๆ หรือปฏิเสธมุมมองที่มีความแตกต่างไปจากเดิม การใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์เป็นประโยชน์ต่อผู้ใช้บริการในด้านการปรับเปลี่ยนทัศนคติ ถึงแม้จะไม่ได้ส่งผลโดยตรงกับผู้ใช้ในทันที แต่จะเป็นเครื่องมือที่จะช่วยปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและทัศนคติในด้านต่าง ๆ ของผู้ใช้ในอนาคตได้

2) ด้านความเป็นส่วนตัว ในการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ปัจจุบันมีความสะดวกรวดเร็ว ผู้ใช้สามารถใช้บริการผ่านโทรศัพท์มือถือเพื่อส่งข้อความ รูปภาพ หรือแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกันได้ ข้อมูลที่ส่งนั้นจะเป็นข้อมูลสาธารณะที่ทุกคนสามารถเข้าไปดูหรือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้ ไม่มีระยะเวลาที่กำหนด ดังนั้นความเป็นส่วนตัวอาจจะถูกคุกคามได้ขึ้นอยู่กับมารยาทของผู้ใช้บริการเครือข่ายสังคมออนไลน์ หรืออาจมีการเผยแพร่ข้อมูลที่เป็นด้านลบของผู้อื่น ยกตัวอย่างเช่น พนักงานที่ลาออกจากบริษัทมีการเผยแพร่ข้อมูล ด้านลบของผู้จัดการหรือหัวหน้าให้คนอื่น ๆ รับรู้ผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ดังนั้น ผู้ใช้บริการเครือข่ายสังคมออนไลน์ อาจจะไม่ได้รับความเป็น ส่วนตัวมากนัก เพราะข้อมูลที่โพสต์เข้าไปใน Profile จะมีลักษณะเป็นข้อมูลสาธารณะที่เพื่อนในกลุ่มทั้งหมด สามารถดูและแสดงความคิดเห็นได้ บางครั้งสมาชิกคนอื่นที่

ไม่ได้อยู่ในกลุ่มก็สามารถเข้ามาดูได้ยกเว้นมีการตั้งค่าสิทธิการเข้าใช้งานระบบ หรือใช้การพูดคุยกันแบบ Real Time

3) ด้านการเป็นกลาง สื่อสังคมออนไลน์ อาจไม่เป็นกลาง สามารถที่จะก่อให้เกิดผลกระทบในวงกว้างทั้งด้านความคิด อารมณ์ ความรู้สึกของสมาชิก หรือผู้รับสื่อสังคมออนไลน์ ผลกระทบที่เกิดขึ้นอาจมีทั้งข้อดีและข้อเสียและไม่สามารถควบคุมได้ กรณีที่เผยแพร่ข้อมูลผ่านเว็บไซต์ ผู้สร้างข้อมูลสามารถเปลี่ยนแปลง แก้ไขและสามารถกำหนดเงื่อนไข ความรับผิดชอบ การควบคุมเนื้อหาสาระได้ ขณะที่การเผยแพร่ข้อมูลผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ผู้เผยแพร่ไม่สามารถเป็นผู้กำหนดขอบเขตความรับผิดชอบได้เอง แต่ผู้ให้บริการสื่อสังคมออนไลน์จะเป็นผู้กำหนดขอบเขตความรับผิดชอบ ผู้ใช้ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงข้อมูลได้ ซึ่งมีทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

4) สื่อสังคมออนไลน์มีความเป็นทางการ และควบคุมการทำงานได้น้อย ขาดความยืดหยุ่น แต่เปิดกว้าง ทำให้ขาดความน่าเชื่อถือ ขาดการเคารพกฎเกณฑ์ของสังคม การสื่อสารและการแลกเปลี่ยนข้อมูล มีการเคลื่อนไหวรวดเร็วกว่าสื่อในรูปแบบเดิมทำให้สามารถสร้างกระแสต่อสังคมในด้านต่าง ๆ ทั้งกระแสที่ดีและไม่ดี การละเมิดลิขสิทธิ์และสิทธิส่วนบุคคล และอาชญากรรมคอมพิวเตอร์ เป็นต้น

5) ความขัดแย้งบนโลกออนไลน์สู่โลกความเป็นจริง จะเห็นได้ว่าตั้งแต่เทคโนโลยีการสื่อสารพัฒนาอย่างก้าวหน้า สื่อสังคมออนไลน์กลับส่งผลกระทบต่อชีวิตประจำวันและความสัมพันธ์ของคนในสังคมอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น จนกลายเป็นประเด็นทางสังคม ทั้งสื่อ กฎหมายและประชาชนเองจะต้องให้ความสำคัญ ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเหล่านี้ โดยเฉพาะกับกลุ่มวัยรุ่นที่ใช้เวลาไปกับสื่อออนไลน์วันละหลายชั่วโมง จนอาจนำไปสู่ความขัดแย้ง ทะเลาะวิวาท จนถึงขั้นทำร้ายร่างกายตามมา อย่างไรก็ตามสิ่งที่เราสามารถ ทำได้ในการป้องกันภัยที่มาจากสื่อสังคมออนไลน์ก็คือการรู้เท่าทัน สื่อ (Media Literacy) โดยต้องเข้าใจสภาพของสื่อออนไลน์ ว่าเป็นสังคมที่มีทั้งพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ เรียนรู้การสื่อสารและการมีปฏิสัมพันธ์บนโลกออนไลน์กับชีวิตจริงว่าความรอบคอบและมีสติทุกครั้งในการสื่อสารและแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ บนโลกออนไลน์ คือวิธีป้องกันภัยร้ายได้อย่างดี

2.5.4 แนวคิดความเป็นพลเมืองดิจิทัล (Digital Citizenship)

เนื่องจากปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจได้รับผลกระทบอย่างมากจากเทคโนโลยี ในขณะที่โลกดูเหมือนจะเล็กลงเนื่องจากการสื่อสาร ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นมากมาย สะท้อนให้เห็นถึง

การโต้ตอบด้วยการใช้ข้อมูลมีมากขึ้นในการดำเนินกิจกรรมในชีวิตประจำวัน กิจกรรมทางเศรษฐกิจ และสังคมต้องอาศัยเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ความรู้เป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่งและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมก็ดูเหมือนเว็บ ในยุคดิจิทัลที่เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทสำคัญที่ทำให้การดำเนินชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

นโยบายไทยแลนด์ 4.0 เป็นความมุ่งมั่นที่ต้องการปรับเปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจ ไปสู่ “Value-Based Economy” หรือ “เศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรม” โดยมีฐานคิดหลัก คือ เปลี่ยนจากการผลิตสินค้า “โภคภัณฑ์” ไปสู่สินค้าเชิง “นวัตกรรม” เปลี่ยนจากการขับเคลื่อนประเทศด้วยภาคอุตสาหกรรม ไปสู่การขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยี ความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม เปลี่ยนจากการเน้นภาคการผลิตสินค้า ไปสู่การเน้นภาคบริการมากขึ้น

นโยบายประเทศไทย 4.0 มีลักษณะสำคัญดังนี้

1. เปลี่ยนจากการเกษตร แบบดั้งเดิมในปัจจุบันไปสู่การเกษตรสมัยใหม่ ที่เน้นการบริหารจัดการและเทคโนโลยี (Smart Farming) โดย เกษตรกรต้องร่ำรวยขึ้น และเป็นเกษตรกรแบบเป็นผู้ประกอบการ (Entrepreneur)
2. เปลี่ยนจาก Traditional SMEs หรือ SMEs ที่รัฐจะต้องให้ความช่วยเหลือตลอดเวลา ไปสู่การเป็น Smart Enterprises และ กลุ่มผู้ประกอบการใหม่ (Startups) หรือบริษัทเกิดใหม่ที่มีศักยภาพสูง
3. เปลี่ยนจาก Traditional Services ซึ่งมีการสร้างมูลค่าค่อนข้างต่ำ ไปสู่ High Value Services และเปลี่ยนจากแรงงานทักษะต่ำไปสู่แรงงานที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ และทักษะสูง

โดยสรุป กระบวนทัศน์ในการพัฒนาประเทศภายใต้ “ประเทศไทย 4.0” เป็นอีกนโยบายหนึ่งที่เป็นการวางรากฐานการพัฒนาประเทศในระยะยาว เป็นจุดเริ่มต้นในการขับเคลื่อนไปสู่การเป็นประเทศที่มั่นคง มั่งคั่ง และ ยั่งยืน เป็นรูปแบบที่มีการผลักดันการปฏิรูปโครงสร้างเศรษฐกิจ การปฏิรูปการวิจัยและ การพัฒนา และการปฏิรูปการศึกษาไปพร้อม ๆ กัน เป็นการผนึกกำลังของทุกภาคส่วน ร่วมกับเครือข่ายพันธมิตรทางธุรกิจ การวิจัยพัฒนา และบุคลากรทั้งในประเทศและระดับโลก

สำหรับประเทศไทยแนวโน้มการมี การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของประชากรและภาค ธุรกิจเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการใช้งานคอมพิวเตอร์และ โทรศัพท์เคลื่อนที่ตลอดจนถึงการใช้งาน อินเทอร์เน็ตอันเป็นหัวใจสำคัญของการใช้งานเทคโนโลยีดิจิทัล ถึงแม้ว่าเทคโนโลยีบางประเภท เช่น โทรศัพท์ ประจำที่จะไม่ได้มีการเติบโตเท่าใดนักก็ตาม ซึ่ง

เป็นไปตามทิศทางการใช้เทคโนโลยีที่เปลี่ยนไปของโลกดิจิทัลไทยแลนด์ (Digital Thailand) เป็นแนวทางที่สามารถสร้างสรรค์และใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างเต็มศักยภาพในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน นวัตกรรม ข้อมูล ทุนมนุษย์ และทรัพยากร เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไปสู่ความมั่นคง มั่งคั่งและยั่งยืน โดยแผนพัฒนาดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมจะมีเป้าหมายในภาพรวม 4 ประการ ดังต่อไปนี้

- 1) เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจของประเทศด้วยการใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยีดิจิทัล เป็นเครื่องมือหลักในการสร้างสรรค์นวัตกรรมการผลิตและการบริการ
- 2) สร้างโอกาสทางสังคมอย่างเท่าเทียมด้วยข้อมูลข่าวสารและบริการต่าง ๆ ผ่านสื่อดิจิทัล เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน
- 3) เตรียมความพร้อมให้บุคลากรทุกกลุ่มมีความรู้และทักษะที่เหมาะสมต่อการดำเนินชีวิต และการประกอบอาชีพในยุคดิจิทัล
- 4) ปฏิรูปกระบวนการทัศน์การทำงานและการให้บริการของภาครัฐด้วยเทคโนโลยีดิจิทัลและการใช้ประโยชน์จากข้อมูล เพื่อให้การปฏิบัติงานเกิดความโปร่งใส มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล การพัฒนาดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย มุ่งเน้นการพัฒนาระยะยาวอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับการจัดทำยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ดังนั้นเพื่อให้วิสัยทัศน์และเป้าหมายในการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมด้วยเทคโนโลยีดิจิทัลบรรลุผลแผนพัฒนาดิจิทัล เพื่อเศรษฐกิจและสังคมจึงได้กำหนดกรอบยุทธศาสตร์การพัฒนา 6 ด้าน แผนพัฒนาดิจิทัล เพื่อเศรษฐกิจและสังคมได้กำหนดกรอบยุทธศาสตร์การพัฒนา 6 ด้าน (กระทรวง เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร, 2559) ได้แก่

ยุทธศาสตร์ที่ 1 พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลประสิทธิภาพสูงให้ครอบคลุมทั่วประเทศ จะมุ่งพัฒนา โครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล ประสิทธิภาพสูง ที่ประชาชนทุกคนสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้แบบทุกที่ทุกเวลา

ยุทธศาสตร์ที่ 2 ขับเคลื่อนเศรษฐกิจด้วยเทคโนโลยีดิจิทัล จะกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศ โดยผลักดัน ให้ภาคธุรกิจไทยใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการลดต้นทุน การผลิตสินค้าและบริการ เพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินธุรกิจ ตลอดจนพัฒนาไปสู่การแข่งขันเชิงธุรกิจรูปแบบใหม่ในระยะยาว

ยุทธศาสตร์ที่ 3 สร้างสังคมคุณภาพที่ทั่วถึงเท่าเทียมด้วยเทคโนโลยีดิจิทัล จะมุ่งสร้าง ประเทศไทยที่ ประชาชนทุกกลุ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มเกษตรกรผู้ที่อยู่ในชุมชนห่างไกล ผู้สูงอายุ ผู้ด้อยโอกาสและคนพิการ สามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากบริการต่าง ๆ ของรัฐผ่านเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคม

ยุทธศาสตร์ที่ 4 ปรับเปลี่ยนภาครัฐสู่การเป็นรัฐบาลดิจิทัล จะมุ่งใช้เทคโนโลยีดิจิทัล ในการปรับปรุงประสิทธิภาพการบริหารจัดการของหน่วยงานรัฐ ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ให้เกิด บริการภาครัฐในรูปแบบดิจิทัล ที่ประชาชนสามารถเข้าถึงบริการได้โดยไม่มีข้อจำกัดทางกายภาพ พื้นที่ และภาษา นำไปสู่การหลอมรวมการทำงานของภาครัฐเสมือนเป็นองค์กรเดียว

ยุทธศาสตร์ที่ 5 พัฒนากำลังคนให้พร้อมเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจและสังคมดิจิทัล จะให้ความสำคัญกับการ พัฒนากำลังคน วัยทำงานทุกสาขาอาชีพ ทั้งบุคลากรภาครัฐและภาคเอกชน ให้มีความสามารถในการสร้างสรรค์ และใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างชาญฉลาดในการประกอบอาชีพ และการพัฒนาบุคลากรในสาขาเทคโนโลยีดิจิทัล โดยตรงให้มีความรู้ ความสามารถ และความเชี่ยวชาญ เฉพาะด้านในระดับมาตรฐานสากล

ยุทธศาสตร์ที่ 6 สร้างความเชื่อมั่นในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล จะมุ่งเน้นการมีกฎหมาย กฎระเบียบ กติกาและมาตรฐานที่มีประสิทธิภาพ ทันสมัยและสอดคล้องกับหลักเกณฑ์สากล เพื่ออำนวยความสะดวก ลด อุปสรรค เพิ่มประสิทธิภาพในการประกอบกิจกรรมและทำธุรกรรมออนไลน์ ต่างๆ รวมถึงสร้างความมั่นคงปลอดภัย และความเชื่อมั่นตลอดจนคุ้มครองสิทธิให้แก่ผู้ใช้งาน เทคโนโลยีดิจิทัล

ความเป็นพลเมืองดิจิทัล (Digital Citizenship) เป็นพลเมืองที่มีความสามารถในการใช้อินเทอร์เน็ตในการบริหารจัดการ ควบคุม กำกับตน รู้ผิดรู้ถูก และรู้เท่าทัน เป็นบรรทัดฐานในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างเหมาะสม มีความรับผิดชอบ เรียนรู้ที่จะใช้เทคโนโลยีอย่างชาญฉลาด และปลอดภัย พลเมืองดิจิทัลจึงต้องตระหนักถึงโอกาสและความเสี่ยงในโลกดิจิทัล เข้าใจถึงสิทธิและความรับผิดชอบในโลกออนไลน์ ความเป็นพลเมืองดิจิทัล นับเป็นมาตรฐานหนึ่งด้านเทคโนโลยีการศึกษาที่เสนอโดยสมาคมเทคโนโลยีการศึกษานานาชาติ (ISTE : International Society for Technology in Education) เพื่อให้ผู้เรียนสามารถแสดงความเข้าใจประเด็นทางสังคม วัฒนธรรม และความเป็นมนุษย์ ที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีสารสนเทศ และปฏิบัติตนอย่างมีจริยธรรมและตามครรลองกฎหมาย ให้ใช้ข้อมูลข่าวสารได้อย่างปลอดภัย ถูกกฎหมาย ซึ่งมีความสำคัญในทักษะแห่งการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21

การศึกษาของชวพร ธรรมนิยกุล (2562) อธิบายพฤติกรรมความเป็นพลเมืองดิจิทัลของคนไทย ว่าในประเทศไทยการพัฒนาการเข้าถึงและการใช้เทคโนโลยีโดยเฉพาะอุปกรณ์ดิจิทัลและอินเทอร์เน็ตได้เปลี่ยนแปลงชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่โดยเฉพาะชีวิตของชาวดิจิทัลไทย (เกิดในปี พ.ศ. 2532-2541) ซึ่งใช้เวลาส่วนใหญ่กับการออนไลน์และเป็นตัวขับเคลื่อนหลักของเศรษฐกิจดิจิทัลระดับชาติและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม พบว่าสมาร์ตโฟนเป็นอุปกรณ์ที่ชาวดิจิทัลไทยนิยมใช้มาก

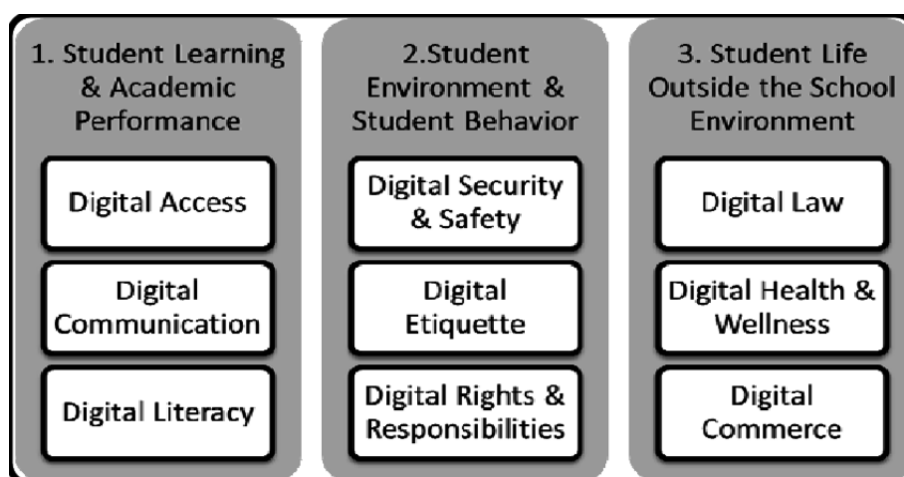
ที่สุด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อปรับปรุงข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันโดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อความบันเทิงให้ทันสมัย นอกจากนี้ยังพบว่าระดับความเป็นพลเมืองดิจิทัลของชาวไทยอยู่ในระดับสูงด้วยความสามารถในการเข้าถึงและการสร้างสรรค์ แต่อยู่ในระดับต่ำในแง่ของการมีส่วนร่วมและการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันโดยเฉพาะอย่างยิ่งในฐานะพลเมืองที่มีส่วนร่วมและให้ความสำคัญกับความยุติธรรม

จากการศึกษาของ Choi (2016) ได้ให้คำนิยามของพลเมืองดิจิทัลว่า การสร้างการเป็นพลเมืองดิจิทัล จะต้องประกอบไปด้วยองค์ประกอบหลัก 4 ประการ คือ จริยธรรมดิจิทัล (digital ethics) สื่อดิจิทัลและการรับรู้ข้อมูลสารสนเทศ (digital media and information literacy) การมีส่วนร่วมทางดิจิทัล (digital participation/engagement) และการต่อต้านที่สำคัญ (critical resistance)

ความเป็นพลเมืองดิจิทัลสามารถถูกกำหนดให้เป็นบรรทัดฐานของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้เทคโนโลยี เพื่อทำความเข้าใจความซับซ้อนของการเป็นพลเมืองดิจิทัลและประเด็นการใช้เทคโนโลยีการละเมิดสิทธิและการใช้ในทางที่ผิด Ribble และ Bailey (2007) ได้ระบุพฤติกรรมทั่วไป 9 ด้านที่ประกอบกันเป็นพลเมืองดิจิทัล ดังนี้

1. มารยาท (Etiquette) หมายถึง มาตรฐานความประพฤติหรือขั้นตอนทางอิเล็กทรอนิกส์
2. การสื่อสาร (Communication) หมายถึง การแลกเปลี่ยนข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์
3. การศึกษา (Education) หมายถึง กระบวนการจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับเทคโนโลยีและการใช้เทคโนโลยี
4. การเข้าถึง (Access) หมายถึง การมีส่วนร่วมทางอิเล็กทรอนิกส์เต็มรูปแบบในสังคม
5. การพาณิชย์ (Commerce) หมายถึง การทำธุรกรรมหรือการซื้อขายสินค้าทางอิเล็กทรอนิกส์
6. ความรับผิดชอบ (Responsibility) หมายถึง ความรับผิดชอบทางอิเล็กทรอนิกส์สำหรับการกระทำและการกระทำ
7. สิทธิ (Rights) หมายถึง สิทธิและเสรีภาพของทุกคนในโลกดิจิทัล
8. ความปลอดภัย (Safety: physical well-being in a digital technology world) หมายถึง ความเป็นอยู่ที่ดีในโลกเทคโนโลยีดิจิทัล
9. ความปลอดภัย (การป้องกันตนเอง) Security (self-protection) หมายถึง ข้อควรระวังทางอิเล็กทรอนิกส์เพื่อรับประกันความปลอดภัย

Ribble และ Biley (2007) กำหนดจุดสัมผัสของการเป็นพลเมืองดิจิทัล (digital citizenship touchpoints) ใน 9 องค์ประกอบ เพื่อวัดการเรียนรู้ของนักเรียน และผลงานทางวิชาการ ดังรูปที่ 1

รูปที่ 4.1 Digital Citizenship Touchpoints

ดังนั้น พลเมืองดิจิทัลหมายถึงบุคคลที่มีความรู้และทักษะในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อสื่อสารกับผู้อื่น และมีส่วนร่วมในสังคมและสร้างและบริโภคเนื้อหาดิจิทัลอย่างเหมาะสม

2.5.5 องค์ประกอบของความเป็นพลเมืองดิจิทัล

ความเป็นพลเมืองดิจิทัลสามารถแยกองค์ประกอบได้เป็น 4 มิติ ดังนี้ (ฉัตรพงศ์ ชูแสงนิล, 2561)

1. มิติการรักษาอัตลักษณ์และข้อมูลส่วนบุคคล

การสร้างอัตลักษณ์ออนไลน์ถือเป็นปรากฏการณ์ใหม่ ที่ทำให้บุคคลสามารถแสดงออกถึงความเป็นตัวตนของตนเองต่อสังคมภายนอก ด้วยการอาศัยช่องทางการสื่อสารผ่านเว็บไซต์เครือข่ายสังคมเพื่ออธิบายรูปแบบใหม่ของการสื่อสารแบบมีปฏิสัมพันธ์ทางอินเทอร์เน็ต ที่ทำให้เกิดการแสดงออกเกี่ยวกับตัวตนผ่านเว็บไซต์เครือข่ายสังคมต่าง ๆ เพื่อการสื่อสารและเชื่อมต่อความสัมพันธ์

กับบุคคลอื่น การที่ผู้ใช้ปรับตัวให้เข้ากับเทคโนโลยีสื่อใหม่และการใช้กลยุทธ์ต่าง ๆ เพื่อนำเสนอตัวตนบนโลกออนไลน์ พลเมืองดิจิทัลจะต้องมีความตระหนักในความเท่าเทียมกันทางดิจิทัล การรักษาความปลอดภัยของข้อมูลตนเองในสังคมดิจิทัล ที่มีความจำเป็นจะต้องบริหารจัดการข้อมูลของตนเอง รู้ว่าข้อมูลใดควรเผยแพร่และข้อมูลใดไม่ควรเผยแพร่ การปกป้องข้อมูลส่วนบุคคล การจัดการกับความเสี่ยงของข้อมูลของตนในสื่อสังคมดิจิทัล

2. มิติของกิจกรรมบนสื่อสังคมดิจิทัล

พลเมืองดิจิทัลที่มีความจำเป็นต้องมีความสามารถในการจัดการธุรกรรมการเงินทางอินเทอร์เน็ต เช่น การซื้อขายสินค้าในอินเทอร์เน็ต บัตรเครดิตอิเล็กทรอนิกส์ การค้าแบบดิจิทัล การเมือง เศรษฐกิจ การมีส่วนร่วมวัฒนธรรมพลเมืองดิจิทัล ต้องรู้จักใช้ศักยภาพของอินเทอร์เน็ตในการมีส่วนร่วมทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม อินเทอร์เน็ตเป็นได้ทั้งเครื่องมือเพิ่มการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระบบ เช่น รัฐบาลใช้อินเทอร์เน็ตในการรับฟังความเห็นของประชาชนก่อนออกกฎหมาย การลงคะแนนเสียงอิเล็กทรอนิกส์ หรือการยื่นคำร้องออนไลน์ อีกทั้งพลเมืองดิจิทัลจะต้องรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับคนในสังคมดิจิทัล มีน้ำใจการแสดงความเห็นอกเห็นใจ เสียใจ เห็นด้วย ไม่เห็นด้วย ยินดี สนุกสนาน เพื่อสานสัมพันธ์กับผู้คนในโลกออนไลน์ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสังคม และสิ่งแวดล้อมเพื่อให้สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

3. มิติทักษะและความสามารถในการสภาพแวดล้อมดิจิทัล

พลเมืองดิจิทัลต้องมีความรู้ความสามารถในการเข้าถึง ใช้ สร้างสรรค์ ประเมิน สังเคราะห์ และสื่อสารข้อมูลข่าวสารผ่านเครื่องมือดิจิทัล ดังนั้นพลเมืองยุคใหม่จึงต้องมีความรู้ด้านเทคนิคในการเข้าถึง และใช้เครื่องมือดิจิทัล เช่น คอมพิวเตอร์ สมาร์ทโฟน แท็บเล็ต ได้อย่างเชี่ยวชาญ รวมถึงทักษะในการรู้คิดขั้นสูง เช่น ทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณ ซึ่งจำเป็นต่อการเลือก จัดประเภท วิเคราะห์ ตีความ และเข้าใจข้อมูลข่าวสาร มีความรู้และทักษะในสภาพแวดล้อมดิจิทัล การรู้ดิจิทัล โดยมุ่งให้เป็นผู้ใช้ที่ดี เป็นผู้เข้าใจบริบทที่ดี และเป็นผู้สร้างเนื้อหาทางดิจิทัลที่ดี ในสภาพแวดล้อมสังคมดิจิทัล

4. มิติจริยธรรมทางดิจิทัล

พลเมืองดิจิทัล จะต้องเป็นผู้รู้กฎหมายที่เกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ การกระทำความผิดทางคอมพิวเตอร์ การใช้เทคโนโลยีอย่างรู้จริยธรรม รู้จักคุณค่าและจริยธรรมจากการใช้เทคโนโลยี มีความรู้ในงานลิขสิทธิ์และเคารพทรัพย์สินทางปัญญาของผู้อื่น และการปกป้องตนเองและชุมชน มีความรับผิดชอบทางดิจิทัล รู้จักสิทธิเสรีภาพให้เกียรติในการพูดการกระทำในสังคมดิจิทัล มารยาท

ทางดิจิทัล เข้าใจถึงการรับความในการบริหารจัดการความเสี่ยงในโลกออนไลน์ เช่น การไม่ไปรังแก และสามารถจัดการกับการถูกรังแกบนโลกไซเบอร์ (Cyberbullying) รวมไปถึงการเกี่ยวพาราสิ การเหยียดผิว-เหยียดชนชั้น รวมไปถึงเนื้อหาต่าง ๆ ที่สุ่มเสี่ยงเช่น เนื้อหาที่มีความรุนแรง ไปเปลี่ยนลามกหยาดกายด้วย

พลเมืองดิจิทัล หรือ Digital Citizens เป็นกระแสที่แพร่หลายไปทั่วโลกนับตั้งแต่อินเทอร์เน็ตและเทคโนโลยีสารสนเทศได้เข้ามามีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมด้านต่างๆ ในชีวิตประจำวัน ประเทศไทยให้ความสำคัญกับเรื่องดังกล่าวอย่างจริงจังหลังจากที่รัฐบาลผลักดันนโยบายเศรษฐกิจดิจิทัล (Digital Economy) เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับระบบเศรษฐกิจและเตรียมความพร้อมเข้าสู่ประชาคมอาเซียนในอนาคตอันใกล้ ในยุคปัจจุบันเทคโนโลยีสารสนเทศมีความเกี่ยวข้องกับการใช้ชีวิตประจำวันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ทุกคนควรเสริมสร้างศักยภาพการใช้เทคโนโลยีดังกล่าวอย่างชาญฉลาดและก้าวเข้าสู่ความเป็นพลเมืองในยุคดิจิทัลได้อย่างภาคภูมิ

การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างสม่ำเสมอและมีประสิทธิภาพเป็นคุณลักษณะเบื้องต้นของการเป็นพลเมืองในยุคดิจิทัลนอกจากนี้บุคคลผู้นั้นจะต้องมีทักษะและความรู้ที่หลากหลายในการใช้อินเทอร์เน็ตผ่านอุปกรณ์และช่องทางการสื่อสารประเภทต่างๆ เช่น โซเชียลเน็ตเวิร์ค (Facebook, Twitter, Instagram, Line) และอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์รูปแบบใหม่ (แท็บเล็ต และมือถือสมาร์ทโฟน) เป็นต้น อย่างไรก็ตามทักษะการใช้อินเทอร์เน็ตและเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตประจำวัน ไม่เพียงพอต่อคุณลักษณะของการเป็นพลเมืองดิจิทัลที่สมบูรณ์ หากแต่บุคคลผู้นั้นจะต้องใช้เทคโนโลยีดังกล่าวในทางที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อบุคคลอื่นและสังคม เช่น การเคารพสิทธิและหน้าที่ของผู้อื่นตลอดจนการใช้เทคโนโลยีเพื่อสื่อสารกับภาครัฐและภาคเอกชนเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีและถูกต้อง

2.6 คุณลักษณะที่ดีของพลเมืองดิจิทัล

พลเมืองดิจิทัลที่มีคุณลักษณะที่ดี (Good Digital Citizens) มีองค์ประกอบหลายประการ ดังนี้ (วรลักษณ์ สงวนแก้ว, 2558)

1. การตระหนักถึงความสามารถในการเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศของผู้อื่น

ผู้ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศทุกคนควรตระหนักว่าบุคคลมีโอกาสนในการเข้าถึงและมีศักยภาพ
ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศที่แตกต่างกัน พลเมืองดิจิทัลที่ดีจึงไม่ควรเลือกปฏิบัติ และดูหมิ่นบุคคลผู้ขาด
ทักษะการใช้เทคโนโลยี หากแต่จะต้องช่วยกันแสวงหามาตรการต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างความเสมอภาค
ในการเข้าถึงเทคโนโลยี อันจะทำให้สังคมและประเทศนั้น ๆ ก้าวเข้าสู่ยุคดิจิทัลอย่างสมบูรณ์

2. การเป็นผู้ประกอบการและผู้บริโภคที่มีจริยธรรม

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่าเทคโนโลยีสารสนเทศได้เปลี่ยนแปลงระบบตลาดแบบดั้งเดิม
(Traditional Marketplace) ไปสู่ตลาดในระบบอิเล็กทรอนิกส์ (Electronic-Marketplace) และ
ได้รับความนิยมน้อยกว่าหลายดั่งจะเห็นได้จากความหลากหลายของประเภทสินค้าที่สามารถซื้อหา
ได้ในระบบออนไลน์ ตลอดจนบริการประเภทต่างๆ ที่ผู้บริโภคสามารถทำธุรกรรมได้อย่างสะดวก
พลเมืองยุคดิจิทัลจะต้องมีความซื่อสัตย์และมีศีลธรรมในการทำนิติกรรมและธุรกรรมทุกประเภทบน
โลกออนไลน์ เช่น ไม่ซื้อขายและทำธุรกรรมที่ผิดกฎหมาย เช่น การดาวน์โหลดสิ่งที่ขัดต่อกฎหมาย
ตลอดจนการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีเพื่อหลอกลวงผู้อื่นให้ซื้อสินค้าและบริการที่ไม่มีคุณภาพ เป็น
ต้น

3. การเป็นผู้ส่งสารและรับสารที่มีมรรยาท

รูปแบบการสื่อสารได้มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากในช่วงศตวรรษที่ 21 ดัง
จะเห็นได้จากรูปแบบการสื่อสารผ่านอินเทอร์เน็ตที่สะดวก รวดเร็วและมีความเชื่อมโยงทั่วโลก เช่น
E-mail และ Social Media หลากหลายประเภท ปัจจุบันมีผู้ใช้ข้อได้เปรียบของช่องทางการสื่อสาร
ดังกล่าวอย่างไม่เหมาะสม เช่น การส่งสารที่มีเจตนาหมิ่นประมาทผู้อื่นและการส่งสารที่มีเจตนาให้
สังคมเกิดความแตกแยก ทั้งที่กระทำไปโดยเจตนาหรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ดังนั้น พลเมืองดิจิทัลที่ดี
จะต้องมีมรรยาทและความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนในโลกออนไลน์ หรือที่เรารู้จักกันดีในนาม
ของ (Digital Etiquette) ที่จะเป็นเครื่องมือในการย้ำเตือนสติตลอดจนการกระทำที่เหมาะสมในการ
สื่อสารทุกประเภทในยุคดิจิทัล

4. การเคารพต่อกฎหมายและกฎระเบียบ

ปัจจุบันการทำธุรกรรมและนิติกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์อยู่ภายใต้บังคับของกฎหมายและ
กฎระเบียบว่าด้วยการทำธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักในการป้องกันและ
ปราบปรามการละเมิดในรูปแบบต่าง ๆ ที่มีลักษณะเป็นอาชญากรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ เช่น การลัก
ขโมยและการจารกรรมข้อมูลประเภทต่าง ๆ เช่น ข้อมูลทางธุรกิจและข้อมูลส่วนบุคคล ตลอดจน

มาตรการคุ้มครองเกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญาในรูปแบบต่าง ๆ ดังนั้นพลเมืองยุคดิจิทัลที่จำเป็นต้องตระหนักและรับทราบถึงกฎหมายและกฎระเบียบดังกล่าว ตลอดจนมีความยับยั้งชั่งใจต่อการกระทำของตนที่อาจเป็นการละเมิดสิทธิของบุคคลอื่น

5. การใช้เทคโนโลยีให้มีความเหมาะสมและไม่ส่งผลเสียต่อสุขภาพ

การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศที่ขาดความเหมาะสมอาจส่งผลเสียต่อสุขภาพโดยรวม เช่น ความเครียดต่อสุขภาพกายและสุขภาพจิต ตลอดจนการก่อให้เกิดการสูญเสียสัมพันธภาพในสังคมได้ พลเมืองยุคดิจิทัลจะต้องควบคุมการใช้อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ให้มีความเหมาะสมเพื่อป้องกันมิให้เกิดอาการเสพติดต่อสิ่งดังกล่าวจนเกิดผลเสียต่อสุขภาพโดยรวมได้ นอกจากนี้การลดปริมาณการสื่อสารแบบออนไลน์ มาเป็นรูปแบบการสื่อสารแบบดั้งเดิมในบางโอกาสจะก่อให้เกิดผลดีต่อสัมพันธภาพของบุคคลใกล้ชิดอีกด้วย

6. เรียนรู้วิธีการเสริมสร้างความปลอดภัยในการใช้เทคโนโลยี

พลเมืองดิจิทัลนอกจากจะต้องเป็นผู้ที่มีทักษะในการใช้เทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพแล้ว จะต้องเฝ้าระวังและให้ความสำคัญกับมาตรการเพื่อความปลอดภัยและการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลด้วย (Digital Security) เนื่องจากในยุคดิจิทัลนั้นผู้โจมตีและหลอกลวงสามารถใช้เทคโนโลยีที่มีความทันสมัยเพื่อหลอกลวงผู้อื่นได้ง่ายกว่ากระบวนการสื่อสารแบบดั้งเดิม วิธีการเสริมสร้างความปลอดภัยในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศที่สามารถกระทำได้โดยง่ายมีหลากหลายวิธี เช่น การติดตั้งระบบป้องกันการจารกรรมและการทำลายข้อมูลให้กับอุปกรณ์การสื่อสารทุกประเภท ตลอดจนรู้เท่าทันต่อรูปแบบและกลอุบายของอาชญากรอิเล็กทรอนิกส์ที่มักมีการพัฒนารูปแบบของการกระทำผิดอยู่เสมอ

Praornpit Katchwattana (2019) ได้กล่าวถึงการเป็นพลเมืองดิจิทัลไว้ว่า พลเมืองดิจิทัลหมายถึงพลเมืองผู้ใช้งานสื่อดิจิทัลและสื่อสังคมออนไลน์อย่างเข้าใจบรรทัดฐานของการปฏิบัติตัวให้เหมาะสม และมีความรับผิดชอบในการใช้เทคโนโลยี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสื่อสารในยุคดิจิทัลเป็นการสื่อสารที่ไร้พรมแดน และได้สรุปทักษะสำคัญ 8 ประการที่พลเมืองดิจิทัลทุกคนควรมี ซึ่งได้แก่

1. ทักษะในการรักษาอัตลักษณ์ของตนเอง (Digital Citizen Identity) นั่นคือจะต้องมีความสามารถในการสร้างสมดุล บริหารจัดการ รักษาอัตลักษณ์ที่ดีของตนเองไว้ให้ได้ ทั้งในส่วนของโลกออนไลน์และโลกความการสร้างอัตลักษณ์ของตนเองทำให้บุคคลสามารถแสดงออกถึงความเป็น

ตัวตนต่อสังคมภายนอก โดยอาศัยช่องทางการสื่อสารผ่านเว็บไซต์ หรือเครือข่ายสังคมออนไลน์ในรูปแบบต่างๆ ซึ่งเป็นการแสดงออกเกี่ยวกับตัวตนผ่านเว็บไซต์เครือข่ายสังคมต่าง ๆ นั้นเอง

2. ทักษะในการรักษาข้อมูลส่วนตัว (Privacy Management) ในการแชร์ข้อมูลบนสื่อออนไลน์จะต้องระมัดระวังและป้องกัน ความเป็นส่วนตัวทั้งของตนเองและผู้อื่น ต้องมีความตระหนักในความเท่าเทียมกันทางดิจิทัล เคารพในสิทธิของทุกคน รวมถึงต้องมีวิจารณญาณในการรักษาความปลอดภัยของข้อมูลตนเองในสังคมดิจิทัล รู้ว่าข้อมูลใดควรเผยแพร่ ข้อมูลใดไม่ควรเผยแพร่ และต้องจัดการความเสี่ยงของข้อมูลของตนในสื่อสังคมดิจิทัลได้ด้วย

3. ทักษะในการคิดวิเคราะห์ที่มีวิจารณญาณที่ดี (Critical Thinking) เป็นความสามารถในการคิดวิเคราะห์ว่าข้อมูลใด ควรจะเป็นข้อมูลที่ถูกต้องและข้อมูลที่ผิด ข้อมูลที่มีเนื้อหาดีและข้อมูลที่เข้าข่ายอันตราย รู้ว่าข้อมูลลักษณะใดที่ถูกส่งผ่านมาทางออนไลน์แล้วควรตั้งข้อสงสัย หาคำตอบให้ชัดเจนก่อนเชื่อและนำไปเผยแพร่

4. ทักษะในการจัดสรรเวลาหน้าจอ (Screen Time Management) เป็นการบริหารเวลากับการใช้อุปกรณ์ยุคดิจิทัล รวมไปถึงการควบคุมเพื่อให้เกิดสมดุลระหว่างโลกออนไลน์และโลกภายนอก เพื่อป้องกันเรื่องสุขภาพโดยรวมรวมทั้งความเครียดต่อสุขภาพจิตและเป็นสาเหตุก่อให้เกิดความเจ็บป่วยทางกาย ซึ่งนำไปสู่การสูญเสียทรัพย์สินเพื่อใช้รักษา และเสียสุขภาพในระยะยาวโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์

5. ทักษะในการรับมือกับภัยคุกคามในโลกออนไลน์ (Cyber bullying Management) คือการใช้สังคมออนไลน์ในการแสดงออกถึงการด่าทอกันด้วยข้อความหยาบคาย การดัดต่อภาพ สร้างข้อมูลเท็จ รวมไปถึงการตั้งกลุ่มออนไลน์กีดกันเพื่อนออกจากกลุ่ม ฯลฯ ดังนั้น การเป็นพลเมืองดิจิทัลจึงควรมีความสามารถในการรับรู้และรับมือการคุกคามข่มขู่บนโลกออนไลน์ได้อย่างชาญฉลาด เพื่อป้องกันตนเองและคนรอบข้างจากการคุกคามทางโลกออนไลน์

6. ทักษะการจัดการข้อมูลที่ทิ้งไว้ในโลกออนไลน์ (Digital Footprints) เป็นทักษะความสามารถที่จะรู้เท่าทันการใช้ชีวิตในโลกดิจิทัล ว่าจะหลงเหลือร่องรอยข้อมูลทิ้งไว้เสมอ รวมไปถึงต้องเข้าใจผลลัพธ์ที่อาจเกิดขึ้น เพื่อการดูแลสิ่งเหล่านี้อย่างมีความรับผิดชอบ

7. ทักษะการรักษาความปลอดภัยของตนเองในโลกออนไลน์ (Cyber Security Management) เป็นความสามารถในการป้องกันข้อมูลด้วยการสร้างระบบความปลอดภัยที่เข้มแข็ง

และป้องกันการโจรกรรมข้อมูลไม่ให้เกิดขึ้นได้ เช่น ควรเปลี่ยนรหัสบ่อยๆ และควรหลีกเลี่ยงการใช้คอมพิวเตอร์สาธารณะ และระมัดระวังการที่ข้อมูลถูกนำไปใช้หรือสูญหาย

8. ทักษะการใช้เทคโนโลยีอย่างมีจริยธรรม (Digital Empathy) เป็นความสามารถในการเห็นอกเห็นใจและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่นบนโลกออนไลน์ รู้ถึงคุณค่าและจริยธรรมจากการใช้เทคโนโลยี ต้องตระหนักถึงผลพวงทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ที่เกิดจากการใช้อินเทอร์เน็ต

จากการศึกษาของ Choi 2016 ได้ให้คำนิยามของพลเมืองดิจิทัลว่า การสร้างการเป็นพลเมืองดิจิทัล จะต้องประกอบไปด้วยองค์ประกอบหลัก 4 ประการ คือ จริยธรรมดิจิทัล (digital ethics) สื่อดิจิทัลและการรับรู้ข้อมูลสารสนเทศ (digital media and information literacy) การมีส่วนร่วมทางดิจิทัล (digital participation/engagement) และการต่อต้านที่สำคัญ (critical resistance) ในขณะที่ Ribble and Bailey (2004) ได้กล่าวถึงพฤติกรรมของพลเมืองดิจิทัล จะต้องประกอบด้วย 9 ประการคือ 1) การเข้าถึงระบบดิจิทัล (digital access) 2) การทำธุรกรรมดิจิทัล (digital commerce) 3) การสื่อสารทางดิจิทัล (digital communication) 4) การรับรู้ข้อมูลดิจิทัล (digital literacy) 5) มารยาทการใช้ดิจิทัล (digital etiquette) 6) กฎหมายดิจิทัล (digital law) 7) สิทธิและความรับผิดชอบด้านดิจิทัล (digital rights and responsibility) 8) สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีจากการใช้ดิจิทัล (digital health and wellness) และ 10) ความปลอดภัยทางดิจิทัล (digital security)

กล่าวโดยสรุป พลเมืองดิจิทัลที่ดีจะต้องมีทักษะทางดิจิทัลมีชุดทักษะและความรู้ทั้งในเชิงเทคโนโลยีและการคิดขั้นสูง ในการรักษาอัตลักษณ์และข้อมูลส่วนบุคคลของตนเอง เคารพสิทธิเสรีภาพการใช้ข้อมูลทั้งของตนเองและผู้อื่น สามารถบริหารจัดการกิจกรรมบนสื่อสังคมดิจิทัล รวมถึงการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสังคมและสิ่งแวดล้อม มีความรู้ด้านเทคนิคในการเข้าถึงและใช้เครื่องมือดิจิทัล มีทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณ รู้จักคุณค่าและจริยธรรมจากการใช้เทคโนโลยี มีความรู้ในงานลิขสิทธิ์และเคารพทรัพย์สินทางปัญญาของผู้อื่น การปกป้องตนเองและชุมชน และเกิดความรับผิดชอบต่อทางดิจิทัล

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเป็นพลเมืองดิจิทัล ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมไว้มีดังนี้

ชวพร ธรรมมานิตกุลและนุติ นุไฟโรจน์ (2561) ศึกษาและสร้างสมรรถนะด้านสื่อข้อมูล และการรู้ดิจิทัล (MIDL) สำหรับพลเมืองในระบบประชาธิปไตยของนักเรียนมัธยมศึกษา ผลการวิจัย พบว่าพัฒนาการทางอารมณ์และพฤติกรรมของเยาวชนมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเล่นสื่อของพวกเขา เกี่ยวกับพัฒนาการทางจิตใจและร่างกายนักเรียนเข้าถึงอินเทอร์เน็ตเพื่อความบันเทิงในตนเอง แต่บ่อยครั้งที่พวกเขาพบเนื้อหาที่ไม่เหมาะสม เนื่องจากไม่มีประสบการณ์ในชีวิตนักเรียนจึงต้องเผชิญกับความเสี่ยงทางออนไลน์ได้ง่ายเมื่อเข้าถึงอินเทอร์เน็ต เหตุผลในการเข้าถึงออนไลน์คือเพื่ออัปเดตเทรนด์ตอบสนองความอยากรู้อยากเห็นและติดตามกิจกรรมของเพื่อน ๆ การฝึกอบรมให้มีทักษะเกี่ยวกับการใช้งานและวัตถุประสงค์จึงถูกมองว่าจำเป็นสำหรับการเพาะปลูก MIDL ทักษะเหล่านี้ ได้แก่ การยับยั้งปฏิกิริยาทางอารมณ์ต่อเนื้อหาที่ไม่เหมาะสมเป็นต้นยังไปกว่านั้นในการพัฒนาสมรรถนะของ MIDL สำหรับพลเมืองในระบบประชาธิปไตยแนะนำว่าควรสอนการตัดสินใจอย่างมีวิจารณญาณและการมีส่วนร่วมในเชิงบวกในฐานะพลเมืองให้กับนักเรียน

วรรณกร พรประเสริฐ และรักชิต สุทธิพงษ์ (2562) ศึกษาความเป็นพลเมืองดิจิทัลของนิสิตนักศึกษาระดับปริญญาตรีในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ จำนวน 950 คนและเปรียบเทียบความเป็นพลเมืองดิจิทัลของนิสิตนักศึกษาตามเพศ ชั้นปีที่ศึกษา และกลุ่มคณะวิชา โดยวัดจาก 4 ตัวเลือก พฤติกรรม พบว่านิสิตนักศึกษามีระดับความเป็นพลเมืองดิจิทัลอยู่ในระดับดีส่วนปัจจัยด้านเพศ ชั้นปีที่ศึกษา และกลุ่มคณะวิชา ไม่มีผลต่อความเป็นพลเมืองดิจิทัล

วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง (2561) ได้ศึกษาการเป็นพลเมืองดิจิทัลทั้ง 3 มิติ คือ 1) มิติด้านความรู้เกี่ยวกับสื่อและสารสนเทศ เป็นการศึกษาถึงการมีความรู้ ความสามารถในการเข้าถึง ใช้ สร้างสรรค์ ประเมิน วิเคราะห์ และสื่อสารข้อมูล ขาวสารผ่านเครื่องมือดิจิทัล 2) มิติด้านจริยธรรม เป็นการศึกษาการใช้อินเทอร์เน็ตได้อย่างปลอดภัย มีความรับผิดชอบ และมีจริยธรรมจากการใช้เทคโนโลยี และ 3) มิติด้านการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคม เป็นการศึกษาถึงใช้ศักยภาพของอินเทอร์เน็ตในการมีส่วนร่วมทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

ไพสินรัตน์ กุณสิทธิ์ และธีรภัทร กุโลภาส (2560) ศึกษาเรื่องความต้องการจำเป็นในการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดิจิทัลของนักเรียนโรงเรียนมัธยมวัดนายโรง พบว่า 1) สภาพที่พึงประสงค์มีค่าเฉลี่ยที่สูงกว่าสภาพปัจจุบันของการเป็นพลเมืองดิจิทัลของนักเรียนโรงเรียนมัธยมวัดนายโรง 2) ความต้องการจำเป็นในการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดิจิทัลของนักเรียนโรงเรียนมัธยมวัด

นายโรงพบว่าด้านการปฏิบัติตามคำแนะนำมีค่าความต้องการจำเป็นสูงสุด รองลงมาคือด้านการสร้างความตระหนัก ผลของการวิจัยสามารถนำไปใช้ในการกำหนดแนวทางเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดิจิทัลของนักเรียนโรงเรียนมัธยมวัดนายโรงต่อไป

วรรณกร พรประเสริฐ และรักจิต สุทธิพงษ์ (2562) ศึกษาเรื่องความเป็นพลเมืองดิจิทัลของนิสิตนักศึกษาระดับปริญญาตรีในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ พบว่า 1)นิสิตนักศึกษาระดับปริญญาตรีในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ มีความเป็นพลเมืองดิจิทัลอยู่ในระดับดี จำนวน 249 คน คิดเป็นร้อยละ 26.21 ระดับพอใช้ จำนวน 338 คน คิดเป็นร้อยละ 35.58 และระดับปรับปรุง จำนวน 363 คน คิดเป็นร้อยละ 38.21 2)ความเป็นพลเมืองดิจิทัลของนิสิตนักศึกษาระดับปริญญาตรีในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐเมื่อเปรียบเทียบกับเพศ ชั้นปีที่ศึกษา และกลุ่มคณะวิชา พบว่ามีความเป็นพลเมืองดิจิทัลไม่แตกต่างกัน

จิระพรรณ สุศิริภัทรพงศ์ และคณะ (2563) ศึกษาเรื่องทักษะพลเมืองดิจิทัลของนักศึกษาวิทยาลัยเทคโนโลยีพัฒนการเชียงใหม่ พบว่า สภาพการจัดการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา พบว่าผู้บริหารให้นโยบายในการจัดการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาโดยวิธีการจัดการเรียนการสอนที่หลากหลาย ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ลงมือทำมีการเตรียมด้านเนื้อหาวิชาสื่อการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับเนื้อหาจัดการเรียนการสอนโดยใช้กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญด้านปัญหาในการสอนวิชาสังคมศึกษา ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่าประสบปัญหาในด้านผู้เรียน เช่น ผู้เรียนไม่เข้าใจเนื้อหาวิชา ผู้เรียนไม่สนใจ และไม่เห็นความสำคัญของการเรียนวิชาสังคมศึกษา ขาดทักษะการคิดวิเคราะห์ และขาดทักษะการค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเองสำหรับทักษะพลเมืองดิจิทัลของนักศึกษาในภาพรวมอยู่ในระดับมากเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าค่าเฉลี่ยของทักษะพลเมืองดิจิทัลของนักศึกษาที่มีมากที่สุดได้แก่ด้านการป้องกันตนเอง /ป้องกันผู้อื่นรองลงมาได้แก่ ด้านการนับถือตนเอง /นับถือผู้อื่น และการเรียนรู้ พัฒนา/สื่อสารกันตามลำดับ

พักรัตนา โพธิ์ศรี (2561) ศึกษาบทบาทสำคัญของการศึกษาต่อการพัฒนาความเป็นพลเมืองดิจิทัลตามมุมมอง ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม พบว่าการศึกษามีบทบาทในฐานะกระบวนการขัดเกลาทางสังคมและการควบคุมสังคม และการศึกษามีบทบาทต่อการพัฒนาความเป็นพลเมืองดิจิทัล ประกอบด้วย 3 มิติ คือ มิติที่ 1 ด้าน การเคารพสิทธิของบุคคลอื่น ประกอบด้วยด้านจริยธรรมและจรรยาบรรณ ด้านการเข้าถึงและสิทธิที่เท่าเทียมกัน ในการใช้อินเทอร์เน็ต ด้าน

กฎหมายและการละเมิดสิทธิ์ในการใช้อินเทอร์เน็ต มิติที่ 2 ด้านความรู้ ประกอบด้วย ด้านความรู้และทักษะในการสื่อสาร ด้านการรู้เท่าทันสื่อเพื่อเรียนรู้ถ่ายทอดและการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยี ด้านความรู้ในเชิงพาณิชย์เพื่อการติดต่อซื้อขายออนไลน์ตามกติกา มิติที่ 3 ด้านการปกป้องความเป็นส่วนตัวและ ความปลอดภัย

กรรณก ขวดวง ศรัณย์ พิมพ์ทอง และพิชญานี พูนพล(2562) ศึกษาปัจจัยทางจิตสังคมที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการเป็นพลเมืองบนโลกดิจิทัลของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในเขตกรุงเทพมหานคร จำนวน 400 คน พบว่า ตัวแปรที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการทำตามกฎบนโลกดิจิทัลและพฤติกรรมการเคารพผู้อื่นบนโลกดิจิทัลมากที่สุดคือ เจตคติที่ดีต่อการเป็นพลเมืองดีบนโลกดิจิทัล และตัวแปรที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมบนโลกดิจิทัลและพฤติกรรมการรับผิดชอบต่อบนโลกดิจิทัลมากที่สุด คือ บุคลิกภาพแบบเปิดใจรับประสบการณ์

วลัญพร พุ่งสงค์และ ลักษณะ สรวิวัฒน์ (2562) ศึกษาและเปรียบเทียบความฉลาดทางดิจิทัลในระดับความ เป็นพลเมืองดิจิทัลของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนสารคามพิทยาคม อำเภอเมือง จังหวัด มหาสารคาม จำแนกตามเพศ, ผลการเรียน และรายได้ของครอบครัว โดยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถาม ระดับพฤติกรรมการใช้เทคโนโลยีในระดับความเป็นพลเมืองดิจิทัล จากนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 322 คน ผลการวิจัย พบว่า ความฉลาดทางดิจิทัลในระดับความเป็นพลเมืองดิจิทัลทั้งโดยรวมและจำแนกตามเพศ ผลการเรียน และรายได้ของครอบครัว-ของนักเรียน อยู่ในระดับดี และผลการเปรียบเทียบความฉลาดทางดิจิทัลในระดับความเป็นพลเมืองดิจิทัล จำแนกตามเพศ ผลการเรียน และรายได้ของครอบครัวพบว่าไม่แตกต่างกัน

Wang and Xing (2018) ได้ศึกษาอิทธิพลของการอบรมเลี้ยงดูของผู้ปกครอง และอิทธิพลทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อการเป็นพลเมืองดิจิทัลของเยาวชน จำนวน 270 คนในประเทศสหรัฐอเมริกา ผลการศึกษาพบว่า เยาวชนที่มีผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมในการใช้เทคโนโลยีและการทำกิจกรรมออนไลน์ จะมีระดับของความเป็นพลเมืองดิจิทัลสูง ในเรื่องของการมีมารยาทในการใช้งาน และความปลอดภัยในการใช้งาน ในขณะที่ปัจจัยด้านอิทธิพลทางเศรษฐกิจและสังคม ก็ส่งผลต่อระดับของความเป็นพลเมืองดิจิทัลของเยาวชนสูงเช่นเดียวกัน

ISMAN and GUNGOREN (2014) ศึกษาการพัฒนาระดับขนาดความเป็นพลเมืองดิจิทัลของนักศึกษาในคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัย Sakarya University ด้วยการวิเคราะห์ Factor Analysis (EFA) พบว่าบทบาทของสถาบันการศึกษามีหน้าที่ในการฝึกอบรมนักศึกษาให้เป็น พลเมืองดิจิทัลและพลเมืองที่ดี การเป็นพลเมืองดิจิทัลต้องมีทักษะความรู้การเข้าถึงอินเทอร์เน็ตและเทคโนโลยีที่กว้างขวางและโรงเรียนต้องมีหน้าที่แนะนำนักเรียนให้เป็นพลเมืองดิจิทัลที่ดี

Jones and Mitchell (2015) พบว่าบริบททางการศึกษามุ่งเน้นไปที่การศึกษาความเป็นพลเมืองดิจิทัลมากขึ้น เป้าหมายของการเป็นพลเมืองดิจิทัลนั้นมีความกว้างและแตกต่างกันไปตามบริบทต่างๆ นอกจากนี้ยังวัดระดับความเป็นพลเมืองดิจิทัลของเยาวชน 979 คนอายุ 11-17 ปีใน 2 ด้าน ได้แก่ 1) พฤติกรรมออนไลน์ในเชิงบวกเช่นการแสดงความเคารพต่อผู้อื่นและ 2) การมีส่วนร่วมออนไลน์ในฐานะพลเมือง ผลการวิจัยพบว่าเยาวชนที่อายุน้อยกว่ามีพฤติกรรมออนไลน์ที่เคารพน้อยกว่า แต่เพศหญิงให้ความเคารพมากกว่าเพศชาย นอกจากนี้ยังพบความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างการมีส่วนร่วมออนไลน์ในฐานะพลเมืองและพฤติกรรมออนไลน์เชิงบวก การศึกษาจึงสรุปได้ว่าการศึกษาความเป็นพลเมืองดิจิทัลมีความสำคัญมากสำหรับสังคมดิจิทัล

Ribble (2015) ศึกษาเกี่ยวกับการเป็นพลเมืองดิจิทัลของนักเรียนในโรงเรียน จำนวน 332 คน พบว่ามีองค์ประกอบเก้าประการของการเป็นพลเมืองดิจิทัล ซึ่งเป็นรากฐานของงานการเป็นพลเมือง โดยให้นิยามการเป็นพลเมืองดิจิทัลว่า เป็นวิธีที่ "เราควรดำเนินการและมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นเมื่อเราเข้าใจถึงบรรทัดฐานของพฤติกรรมที่เหมาะสมเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยี"

Salloum S. A., et al. (2017) ศึกษาการทำเหมืองข้อความ (Text Mining) โดยการสำรวจการทำเหมืองข้อความในโซเชียลมีเดีย: มุมมอง Facebook และ Twitter โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาวิธีการขุดข้อความแบบต่างๆ (Text Mining Methods) เพื่อรับคำสั่งข้อความต่างๆ บนเว็บไซต์โซเชียลมีเดีย แบบสำรวจนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่ออธิบายว่าการศึกษาในโซเชียลมีเดียใช้การวิเคราะห์ข้อความและเทคนิคการทำเหมืองข้อความเพื่อวัตถุประสงค์ในการระบุประเด็นสำคัญในข้อมูลอย่างไร

สรุป

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวคิดการปกครองแบบประชาธิปไตย แนวคิดความเป็นพลเมือง แนวคิดการเป็นพลเมืองดิจิทัล คุณลักษณะที่ดีของพลเมืองดิจิทัล และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อรวบรวมแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยครั้งนี้

